

MAGYAR UMBRIA

MAGYAR UMBRIA

A FERENCES KAPISZTRÁN-RENDTARTOMÁNY IFJÚSÁGÁNAK
ÉVNEGYEDES FOLYÓIRATA. — SZERKESZTIK: A GYÖNGYÖSITEOLÓGUSOK.

Ötszáz esztendeje,

hogy Isten a magyarságot Temesvári Peibárral megajándékozta. Oly korban adta, melyben a keresztény középkor szelleme szembenállt az újkor pogányos humanizmusával. A humanizmus a legelsők között hazánkba tört be s Mátyás védelme alatt hamarosan uralomra jutott a felsőbb osztályokban. Ebben a korban Pelbárt a Gondviselés embere. Hivatása az, hogy az ókor klasszikus kultúrájába merült Nyugat előtt magasra emelje az evangéliumot, a klaszszikusok művészi alakba temetett bölcséleti tapogatózásai fölé emelje az evangélium egyszerű gyermeki bölcsességét s a humanizmus nyomán támadt erkölcsi lazulás közepette rendíthetetlenül képviselje a keresztény erkölcsöket.

A Magyar Umbria jelen száma ennek a Pelbártnak alakját ünnepli! Nem jubilálni akar, nem is csinál különösebb zajt. Az ifjúság eszmék és eszmények után áhítozik. Ebben az eszménykeresésben talált rá, az első európai hírű magyar teológusnak, Temesvári Pelbártnak alakjára s varázsa alá jutott. Nem nyugodott, míg fel nem kereste a múltból; olvasott, tanult és kutatott. S most, hogy rátalált, boldog. Öröme nem hangos tüntetés, hanem az eszményét megtalált kereső néma boldogsága és békés nyugalma.

Amit talált, azt nyújtja testvéreinek és olvasóinak, hogy ne csak ő, hanem mindenki szeresse, becsülje és tisztelje Pelbártot és eszményére találjon benne!

P. Hermann Hermenegild O. F. M.
magiszter.

Pelbárt.

Temesvári Pelbártot az utolsó ötven év szorgalmának ellenére is még mindig meglehetősen homály fedi. Ha jellemét, karakterisztikus vonásait vizsgáljuk, alapul ferences volta mellett csak munkáit vehetjük. Pelbárt ferences volt, a XV. század umbriás patinával bevont ferencesei közül, kiknek csak egy példaképük volt, az assisi „szegényke“. Pelbárt is Szent Ferenc örökségéből élt. Magáévá tette a nagy Pátriárka eszméit. Nemcsak ruháját, de lelkét is magán viselte. Fülébe csengett a szeráfi Atya testamentuma: „*legyetek vidámak, legyetek barátságos jelleműek, legyetek apostolok*“. E rövid három mondat tartalmazza Szent Ferenc csodás jellemét, praktikus filozófiáját és mélységes teológiáját. Pelbárt is ezeken a nyomokon indult el és jutott a szellemi nagyságok és a szentek közé.

1. *Mély elméje* a teológiai szintézis összeállításában remekel. Itt két kultúrát fog össze: a *skolasztikát* és a *humanizmust*. A skolasztikában Duns Scotus iskoláját képviseli. Nem egyoldalú skotista, eszménye a skolasztikus hagyományok egységesítése, különösen a bonaventurái és a scotusi elemek szintézise. A humanizmussal elvi ellentétben áll ugyan, de mégsem tudta magát teljesen elsáncolni annak hatalmas áradatától. Pelbárt két kor határkövével állt! Mögötte a hanyatló, haldokló középkor, előtte a nagy lendülettel fejlődő humanista újkor. Nehézkesnek és bizonytalanoknak tartotta a skolasztika szillogisztikus, sokszor szörszálhasogató rendszerét s ezért tanulta el a humanistáktól az idézés művészetét. Megtartja a skolasztikus formát, de számtalan idézettel támasztja alá állításait. Nagy teológus volt és mégis az alázatosság mintaképe. Rosarium-a elején írja, hogy semmiképen sem akar az Egyházzal ellenkezőt tanítani. Teológiája nem oly költői, mint Szent Bonaventúráé, de Scotus éles kritikáját sem követi. A kettő között foglal állást, igyekszik mindig finom, tapintatos maradni. Írásainak, beszédeinek alapja az Egyház tévmentes tanítása. Erre épít és belőle vonja le a gyakorlati következményeket. Beszédei a dogma és az élet összhangját hirdetik. Ezáltal lesz a teológia népszerűsítője s kap helyet a középkor legnagyobb ferences szónokai között. Elméje egy-egy csillanással felmérte a mélységeket és a magasságokat, de nem vonult el az absztrakciók ködös homályába, igyekezett konkrét maradni, mert tudta, hogy ami az övé, azt kamatoztatnia kell más számára. Igazi ferences lélek, aki mindig csak adni akar!

2. A tudományok említett kettős irányát fonta egybe, míg elkészült belőle a hatalmas korbács, mellyel végigostorozta humanista magyarjainkat. Itt bontakozik ki nagy *akaratereje*. Pelbártnak a humanizmus vallási és erkölcsi viszonyai között kellett hirdetnie az evangéliumot és érvényre emelnie az igazságot. Ő nem késett eleget tenni istenadta hivatásának. Akaratereje nagyobb volt, mint a „nagyoktól“ való félelme. Prédikációi tanuskodnak róla, hogy nem ki-

mélte a koronás főket sem, annál kevésbé a király szolgálkú környezetét. Bonfini megjegyzi, hogy az olasz műveltség beáradásával a magyar erkölcsök aláhanyatlottak. Pelbárt éles szeme is észrevette ezt. A kiáradó királyi fény eltakarta azt a nagy erkölcsi züllöttséget, mely az udvarban honolt. Egy barátira volt szükség, aki meglássa a királyi bíbor mögött a szennyet, fáradságot nem kímélve írjon, prédikáljon, hogy ellensúlyozza, fenntartsa a süllyedő erkölcsöket. Ő maga írja, hogy kimerült a munkában. Világító fáklyává lett és elégett az Úr és a nemzet oltárán. De a történelem mutatja, hogy ez az igazi nagyok sorsa!

3. *Érzelmi világát* Szent Ferenc jelszavával a Deus meus et omnia-val fejezhetjük ki legjobban. Ez a pár szó zsongott lelkének mélyén. Az istenszeretet tüzeiben megtisztult, kifinomult lelke az isteni ihletések legkisebbjére is reagált. Mindenhol meglátta az Istent. Mintha szeráfi Atyja vezetne volna a természetben. A harmatcseppben az Isten tündöklő arcát látta, a fénylő Napban az Isten kiáradó jóságát, az ég madaraiban az Isten kis énekeseit, a csobogó patakban az isteni titkok magyarázgatóját. Számtalanszor felkiáltott a természet csodáinak láttára: Unde mirabilis Deus, unde laudabilis Deus! A Szeplőtelen Anya iránti érzelmeit mi szavakkal ki sem tudjuk fejezni, hiszen ő egy egész könyvben dicsőítette és mégis alig tudott csak valamit elmondani róla. Szeretete azonban nemcsak felfelé, de lefelé is irányult. Ismerte a „szegényke” emberszeretetét s mindenkit nagyobbának tartott magánál. Ismerte a szeráfi Atya testamentumát, hogy legyetek emberszeretők, legyetek apostolok. Tudott együtt szenvedni a szenvedőkkel és együtt örülni az örvendőkkel. Életet lehelt a csüggedőkbe, gyengéd volt a gyengékhez, de ha a szeretet úgy kívánta tudott szigorú is lenni. Volt szentjánosi lelke, de volt szentpáli lelke is, tudott édes lenni, mint a méz, de tudott villámlani is.

4. Feltesszük a kérdést: miből merített a „Pelbárt” ennyi erőt? *Mi volt egyéniségének táplálója?* Mi volt...? Egyszerű: az oltár s a *hagyomány*. Minden nagy lélek idejár s egyértelműleg vallja Prohászkaival, hogy az ima, az elmélkedés, a hosszú adoráció az erőforrásuk s az ősök hagyománya a kincstáruk és útmutatójuk. Az áhítat zsenialitása teszi Pelbártot misztikus lélekké.

Nagy szellemének varázsa áttörte a kolostor falait, áttörte az ország határait és fél Európának világított. Országokon át hömpölygött szelleme és Szent Nilusként termékenyítette az útjába kerülő lelkeket. De bármily áldozatoslelkű és önzetlen is volt Temesvári Pelbárt, hazánkban nem tudta küldetését teljesen betölteni. Megakadályozta korának romlott erkölcsé. Akiknek hirdetni kellett volna szellemének nagyságát, nem mentek hozzá tanulni s másokat sem vittek hozzá. Eltitkolták, bekerítették, hogy a szomszédos lelkek meg ne találják: mondhatjuk úgy is, hogy agyonhallgatták. Vagy legalább is szerették volna agyonhallgatni, mert ez nem sikerült nekik. A hazai kolostori irodalom, de még inkább a külföld magasra emelte Pelbártot. Felismerte benne a nagy jellemet, a megtestesült akaratot,

a szintézis nagy mesterét. Megismerte benne az alázatos ferenceset, ki szeráfi Atyjának véres, de rózsátfakasztó lábnyomain járt. Nekünk pedig szent kötelességünk bemutatni Pelbártot. Igaz, négyszáz év távlatából szemlélhetjük csak, de még így is tisztán kivehetően láthatjuk egyéniségének nemes vonásait.

Életművészetét könnyen eltanulhatjuk: nagyon egyszerű és mégis az egekbe vezet. A költő így fejezi ki ezt az egyszerű és mégis csodás életet:

Egyszerűek legyünk, mint az országút,
 hogy mindenkihez elmehessünk,
 jók legyünk, mint a levegő,
 hogy mindenkit megölelhessünk,
 édesek legyünk, mint a kenyér,
 hogy mindenkit etethessünk,
 vidámak legyünk, mint a bor,
 hogy mindenkit megnevetessünk. (Mécs: Vallomás.)
 Fr. Konstantin.

Májusi hangok.

*Ha kis madárka volnék én e percben,
 Árnyas berekben, titkos rejteken:
 Dalolva szállnék napsugár-tüzekben
 És eldalolnám — legszebb énekem . . .*

*Ha napsugár volnék az ég-magasban:
 — Alattam hímes, szűz virágmezők —
 Tavaszt lehelnék minden szívbe . . . halkan . . .
 S elsimogatnék minden arcredőt . . .*

*Ha gyöngyvirágnak illat-álma volnék:
 Szellőcske szárnyán szállnék messze el,
 Már fájna nékem messze menni onnét,
 Hisz engem szült a kis virágkehely . . .*

*S magamba szívnam minden dal derűjét,
 Szent boldogságok bízó énekét,
 Fehér vágy-szárnyakon messzeségbe tűnnék,
 Csöndes virányok keblén szertesét . . .*

*Míg végre lelkem csordultig betelne . . .
 S egy várva-várt hűs május-alkonyon
 Fehér tüzekre vágyódón-epedve
 Elszenderülne égi álmokon . . .*

Fr. Béla.

Temesvári Pelbárt élete.

Még nem tartunk ott, hogy Temesvári Pelbárt életének kronológiáját pontosan összeállíthatnók. Szilády Áron¹⁾, Horváth Cirill²⁾ és Békési-Concilia Emil³⁾ sokat fáradtak ugyan az életrajzi összeállításában, a teljességet azonban nem sikerült elérniük. Pelbárt élete még tele van problémával. *Ez a dolgozat a megoldási kísérleteket és az eddigi eredményeket összegezi.* A Pelbárt-kritika életrajzi problémáit így csoportosíthatnók: 1. Pelbárt születési éve, 2. a Pelbárt-név, 3. szerzetbelépés és tanulmányok, 4. tartózkodási helyek, 5. tanári és irodalmi munkássága, 6. Pelbárt és Laskai Ozsvát viszonya és 7. Pelbárt és Mátyás; s az ezzel összefüggő kérdés: viselt-e Pelbárt előjárói tisztséget?

1. *Pelbárt születési éve.* Pelbárt születésének évét nem tudjuk. Idejét csak hozzávetőleg állapíthatjuk meg a ránk maradt gyér adatokból. Biztosan tudjuk, hogy Pelbárt 1458-ban a Jagellók híres krakói egyetemére iratkozott be. Az egyetem ez évi anyakönyvében 10—12 magyar ifjú nevével találkozunk, s ezek között van Pelbartus Ladislai de Themeswar is.⁴⁾ 1473-ban pedig az egyetem liber promotionum-a szerint 24 társa között az ötödik helyen nyerte el a bakkalaureátust *in artibus*, vagyis a bölcseleti karon. Pelbárt neve mellett zárójel között találjuk: *scriptor ecclesiasticus celebris.*⁵⁾ Ha hozzávetjük még a XV. század nevelési viszonyait, arra a megállapodásra jutunk, hogy a bakkalaureátusra képesítendő ifjú 27—30 éves volt. Ha most leszámítjuk ezeket az éveket, Pelbárt születési évét 1433 és 1435 közé kell tennünk.⁶⁾ — Családjáról csak annyit tudunk, hogy szülei Temesvárott laktak és atyját Lászlónak nevezték, Pelbárt keresztnéve pedig Pál volt.⁷⁾ Elemi ismereteit is szülővárosának iskolájában nyerte.

2. *A Pelbárt-név.* Sokat vitatkoznak a Pelbárt-név eredetéről, megállapodásra azonban még nem jutottak. Szilády szerint e név a XII—XIV. században Priuard, Priwath, Prewarth, Pribard, Perbarth, Perbard, Plebard, Pelbard, Prebard, Pelybarth, Pelebard alakjában volt használatos. A hasonló hangzás és a XIV. század elejéről származó Peer-kódex Csiziója alapján Szilády a Bernát névről származtatja.⁸⁾ Békési és Horváth Cirill Szilády érveit megdöntik s a

¹⁾ Szilády Áron: Temesvári P. élete és munkái, Bp. 1880.

²⁾ Horváth Cirill: Temesvári P. és beszédei, Bp. 1889; Pomerius, Bp. 1894.

³⁾ Békési-Concilia Emil: Magyar írók Hunyadi Mátyás korából, Kat. Szemle XVI. (1902) 331—336; Bíráló Szilády művéről, Új Magyar Sion, XI. (1880) 373, 384, 459, 464.

⁴⁾ Békési: Új Magyar Sion, 375. — Szilády: 30. — Böröcz Marcell: Ferencesek a középkori magyar irodalomban, Pécs 1911, 75.

⁵⁾ Szilády, 3. — Békési, Kat. Szemle 332.

⁶⁾ Békési, u. o. — Szilády, 40.

⁷⁾ Békési, u. o. — Horváth C., Pomerius 12. — Böröcz 76. — Szilády, 3.

⁸⁾ Szilády, 17—18. — Békési, Új Magyar Sion 377. — Horváth C., Pomerius, 9—12. — Böröcz, 75. — Karácsonyi: A ferencesek tört. Magyarországon 1711-ig, Bp. 1922 II. 567.

Pilibartus útján, Willibrordból származtatják.⁹⁾ Szigetváry Iván a Philbertus, Philibertus, Philbert egyik változatának tartja.¹⁰⁾ Karácsonyi János pedig egyszerűen a magyar Privart, Pirivart, Pilibart, Pilbart alakokon át vezeti le.¹¹⁾

3. *Szerzetbelépés és tanulmányok.* Hogy hol és mikor lépett Pelbárt Assisi Szent Ferenc rendjébe. arról sem tudósítanak egykorú források. De hogy a krakkói egyetemre már, mint ferences iratkozott be 1458-ban abból tudjuk, hogy az egyetem anyakönyve a Pelbárt néven, azaz szerzetesi nevén ismeri.¹²⁾ Itt 5 évi tanulás után elnyerte a bakkalaureatust in artibus, amint már említettük. Tudományszomját azonban nem elégítették ki a bölcseleti tanulmányok. Teológus akart lenni s a bakkalaureatust csak bevezetésnek tekintette a teológiára. Folytatta tehát megkezdett tanulmányait a középkori egyetemi törvények által előírt rendben. Mint bakkalaureus két évig az egyik tanár vezetése mellett a bölcseleti karon előadásokat tartott s míg az egyik karon előadó volt, a másikon hittudományi előadásokat hallgatott. 1465-ben a licenciatus-t nyerte el. Most még egy évig, de már mint önálló tanárnak kellett működnie, hogy megszerezhesse a doktori fokozatot. Pelbárt ezt is megtette s mint kész teológus hagyta el az egyetemet s tért vissza hazájába 1471-ben, hogy betölthesse azt a magasztos hivatást, melyet a Gondviselés előjárói által neki kijelölt.¹³⁾

4. *Tartózkodási helyek.* Pelbárt nevével csak 12 év múltán találkozunk ismét. Hogy hol tartózkodott ez idő alatt és milyen hivatalt töltött be, nem tudjuk. Csak szentbeszédeinek egy-két szavából következtethetjük, hogy a dunántúli kolostorokban működött. Beszédeiben u. i. több dunántúli eseményt mond el és pontosan kiírja az évet is, de a helyről mélyen hallgat.¹⁴⁾ Később Esztergomba került s valószínűleg esztergomi tartózkodására vonatkozik az az esemény, melyet a Stelláriumban említ: egy dunamelléki városban vele történt meg. Ez pedig csak 1483 előtt történhetett.¹⁵⁾ Nevével 1483-ban találkozunk újra, amikor arról értesülünk, hogy ebben az időben mint jeles hitszónok és a hittudomány kiváló mestere működött Budán.¹⁶⁾

5. *Tanári és irodalmi munkássága.* Pelbárt ekkor már híres szónok volt. Hogy íróvá legyen a Gondviselés többször súlyos betegséggel látogatta meg. Így az 1479—81-ben dühöngő pestis életveszéllyel fenyegette. Halálos ágyán fogadalmat tett, hogy fölgógyulása esetén a Boldogságos Szűz dicséretére beszédgyűjteményt

⁹⁾ Böröcz; 76. — Horváth C., Pomerius 12. — Békesi, Kat. Szemle, 332.

¹⁰⁾ Békesi, Kat. Szemle, 333.

¹¹⁾ Szilády, 5—6. — Békesi, Új Magyar Sion, 375.

¹²⁾ Békesi, u. o. 376. — Szilády, 7.

¹³⁾ Békesi, Kat. Szemle, 334. — Szilády, 8. — Horváth C. u. o. 13. — Böröcz, 77.

¹⁴⁾ Szilády, 8—9. — Horváth C., u. o. 14. — Karácsonyi, 568. — Böröcz, 77.

¹⁵⁾ Szilády, 11. — Rendtartományi Közlöny, V. (1917) 24. — Horváth C.: Temesvári P. és beszédei, 13.

¹⁶⁾ Szilády, 15. — Békesi, Kat. Szemle, 334. — Böröcz, 106. — Horváth Richárd: Laskai Ozsvát, Bp. 1932, 45—46. — Horváth C., u. o. 11—12.

ír. Imája meghallgatást nyert és azonnal megkezdte a *Stellarium* megírását. 1483-ban készült el vele és annyira megnyerte rendtársai tetszését, hogy egymásután lemásolták minden zárda részére. A mű teljes címe: *Stellarium Coronae Benedictae Mariae Virginis in laudem eius pro singulis praedicatoribus — elegantissime coaptatum*. Háláján kívül az is indította, hogy anyagot nyújtson paptársainak a szentbeszédék készítésére. A beosztást a Titkos Látomások könyvének 12, l-e alapján 12 könyvre osztja s bő gondolatokat ad Mária-beszédék készítéséhez. Különös gondja van a Szeplőtelen Fogantatás tanának védelmére, melynek külön könyvet szentel s azonkívül is gyakran idézi a bázeli zsinat idevágó határozatát.

A *Stellarium* sikerei után előljárói nem engedték a tollat pihenni kezében. Előljárói parancsára megírta a *Pomerium*-ot. Először a *De Sanctis*-t készítette el 1489-ben, mely felöleli a korabeli naptár összes szentjeit s különös tekintettel van a magyar szentekre. 1496-ban fejezte be a *De tempore*-részét, melyben a vasárnapi evangéliumi szakaszokhoz írt beszédeket, 1498-ban pedig a *Sermones Quadragesimales*-t, melyben a bűnbánatról, a bűnről és a tízparancsolatról tárgyal.

Irodalmi tevékenysége azonban nem merült ki szentbeszédék készítésében, hanem teológiai munkákat is írt. Ezek közé tartozik az *Expositio compendiosa libri Psalmorum*. A munka megírásának idejét nem tudjuk. Többen említenek egy 1487 évi strassburgi kiadást. Ha ez áll, akkor ez a munka tanárkodásának első gyümölcse, melyet tanítási vezérül használt s esztendőről-esztendőre kibővített.

Életének utolsó nagy munkája az *Aurem Rosarium Theologiae*. Egy vérbeli középkori hittudós mély meglátásával és meggyőződéssel írta, de sajnos, a 4 kötetre tervezett munkát már nem fejezhette be. Az első könyvet 1500 dec. 14-én fejezte be. A Szentháromság titkáról szóló skolasztikus tanítást foglalja benne röviden össze. A másodikat 1503 márc. 25 körül fejezte be s a teremtésről, az angyalokról, az emberről, a bűnről tárgyal benne. Nevezetesen a II. kötetben található magyar glosszák! A harmadik könyv írásában is jól előrehaladt, de már nem fejezhette be. A befejezést hű barátjára, Laskai Ozsvátra bízta, aki aztán a negyedik kötetet is összeállította.¹⁷⁾

6. *Pelbárt és Laskai Ozsvát viszonya*. A kérdést Horváth Richárd tette problematikusná.¹⁸⁾ Épp a hagyomány szól a tanítói és tanítványi viszony ellen, mely szerint Ozsvát tisztos öregkort ért meg. Ha ez igaz, akkor nincs meg az a legcsekélyebb korkülönbség sem, mely a tanítvány és a tanár között szükséges. Horváth érvelése, természetesen, nem dönt, de mindenesetre alapos gyanuba hozza a hagyományos nézetet. A kérdés ma még nyílt.

¹⁷⁾ Horváth R., 8, 24. — Karácsonyi, 571. — Böröcz, 114. — Békesi, Kat. Szemle 334.

¹⁸⁾ Szilády, 33—39. — Békesi, Új Magyar Sion, 381. — Böröcz, 108—110. — Horváth C., Pomerius, 24—27. — Rendtart. Közl., 11.

7. *Pelbárt és Mátyás.* Köztudomású, hogy Mátyás mily egyházpolitikát folytatott s mennyire nem tartotta tiszteletben az egyháziak előjogait és mily babonásan követte a jóslatok jeleit. Pelbárt előtt ez nem maradt titokban. Nemcsak az akkori főurak elpuhultságát ostromozta keményen, hanem bátran ki merte mondani az igazat a király fölött is. Olvassuk csak Szent István és Szent László tiszteletére tartott beszédeit s megtaláljuk azokat a követelményeket, melyeket a királlyal szemben támaszt. E beszédekben erősen kifejezésre jut a korabeli állapotok megítélése. Igaz ugyan, hogy Pelbárt némely ítélete kíméletlen egészen a túlszigorúságig, de élő ember iránt részrehajló nem tudott lenni! Hogy Mátyásnak nem volt inyére ez a bátor szókimondás, azt gondolhatjuk. Nem járunk rossz nyomon, ha Pelbárt Esztergomba való távozásának okát, Mátyással való összetűzésében keressük. Gyöngyösi zárdánk oklevéltárában u. i. van egy 1496 május 28-ról keletkezett okirat, mely II. Pius pápa, Péter, kalocsai érsek, a minister generalis és IV. Jenő pápa leveleinek átiratát tartalmazza. Ez az oklevél említi Ozsvátot, a kuzstost, Ferenc budai, Mátyás pesti s Pelbárt esztergomi házfőnököt. Hogy az itt említett Pelbárt azonos Temesvárival, bizonyítja a jelzőnélküli név. Pelbárt ekkor már oly hírnévre tett szert, hogy személymegkülönböztetés kedvéért föltétlenül kiírták volna a jelzőt. Egyébként beszédeiben is többször utal esztergomi tartózkodására.¹⁹⁾

Mátyás halála után Laskai csakhamar visszahelyezte Pelbártot Budára. Itt is maradt, míg 1504 jan. 22-én a halál kiütötte a tollat kezéből. A krónikás szavai szerint mosolyogva adta vissza nemes lelkét Teremtőjének.²⁰⁾ Rendje máj. 17-én ünnepelte a boldogok sorában. A Martyrologium Seraphicum ma 27-én emlékezik Temesvári Pelbártról.

*

Pelbárt életéről csak ennyi adatot sikerült eddig felkutatni. Kevés adatunk van róla s az sem mind biztos. A középkori ember magafeledten vetette magát a transzcendentális világ szemléletébe, megcsodálta a kultúra zseniális alkotásait ; nem szűnt meg dicsőíteni az eszmét s a szintézist, a teremtő egyént s az alkotó zsenit azonban nem méltányolta. Megcsodálta a szintézist, a dómot, a festményt, a szobrot, teremtőjének azonban akárhányszor még a nevét is elfelejtette megkérdezni. Pedig kora a lelkéből élt s a magyar szellemi élet rajta tájékozódott.

Fr. Agnellusz.

---

¹⁹⁾ Szilády, 13—14.

²⁰⁾ Fridrich Urbán : *Historia seu Compendiosa descriptio Provinciae Hungariae, Cassovia*, 1759, 16.

Temesvári Pelbárt kora.

Temesvári Pelbárt, a magyar szellemi élet első nagy alakja, ustökösként robbant a korba, benne lángolt utoljára magasra a középkor lelke és tudománya és az egyszerű barát éles, kemény kritikája mutatott rá először a humanista lélek és tudomány gyöngegeire és árnyoldalaira. Pelbárt egész élete a középkor és újkor nagy küzdelmének idejére esik. A keresztény theocentrikus világnézet küzdött a reneszánsz pogány szellemével. Az istenszolgálatban felnőtt középkori lélek évezredes hagyományaira támaszkodva szembeszállt a mohó, hitetlen, tudományától megrészegetett újkori lélekkel. E nagy küzdelem él Pelbártban is! Bárhogy küzd is az újkor ellen, bármint száll is harcba az ifjú korszellem ellen, a reneszánsz mégis megigézte. Egész egyénisége elárulja, hogy két kor szak mesgyén áll. Élete ellentétek között folyt le, ezen ellentétek legyőzésére hatalmas tudományos kutatásra áldozta életét, fölhalmozta lelkében a mult idők értékes szellemkincsét. Lelke még a középkorhoz húz, idekötí szigorú erkölcsi felfogása is, de hatalmas szellemét már megragadta az újkor bámulatos rohanása. Hogy e nagy lelket minden vívódásával megismerhessük, vegyük vizsgálat alá a kor életét és lelkét.¹⁾

A középkor nyugodt, békés világát a XV. században harci zaj váltja föl. Az évezredes keresztény szellemnek hadat üzent a humanizmus. Itália lappangó, pogány szelleme kicsapott burka alól. Az olasz nép ősei szelleméhez tért vissza.²⁾ Az élet szépségeit eszményi magasságba állító ókori szellem meghódítja a skolasztika bölcseletébe beleunt szíveket.³⁾ A klasszikus élet derűje, líraisága, idillikus nyugalma, epikúri élvezeteivel együtt magához vonza a keresztény aszkézis szigorától reszkető elpuhult embereket. A humanista élet-eszmény hadat üzent a krisztusi életideálnak, kizárja a természetfelettit, legfeljebb dísznek tartja meg és az életet a földön akarja teljessé tenni.⁴⁾ Az új szellem az embert állítja a mindenség közepontjába. Az ember természetfeletti értékét elhallgatva, természetes értékét kiemelve, az új szellem kialakítja az egyéniséget. Az ember előtt a túlvilág szépségei helyett a földi élet gyönyöreit csillogtatja.⁵⁾ Az egyház sem került ki bántatlanul e szellemi harcból. A humanista társadalomtan, az egyház tanításával szemben, a régi elemek új cso-

¹⁾ V. ö. Brisits: Temesvári P. Műveiből, Irodalmi Ritkaságok, 9. sz. Bp. 1931 11.

²⁾ V. ö. Horváth C.: Pomerius, 1894, 20; Rendtart. Közl. V. (1917) 10—11.

³⁾ Horváth C.: T. P. és beszédei, Bp. 1889. 14: „Az elvont és szürke bölcselettel elégedetlen szívek az élet szépségei után vágyódnak; de aztán az emberek nem egyszer mértéktelenül vetik magukat az antik világ élvezetei és a humanizmus... nagyon sokszor az erkölcstelenség melegágya lesz.”

⁴⁾ V. ö. Kúhár F.: A ker. bölcselet tört., Bp. 1927, 179; Nagy J.: A filozófia tört. Bp. 1921, 174.

⁵⁾ Kúhár, 180: A pogányságból táplálkozó renaissance rombolta az ember természetfeletti értékét, hogy természetes értékét emelhesse. A másvilágra való irányódása helyett a földi élet értékeit csillogtatta előtte.”

portosításával megalkotja a modern természetjogot s kialakítja a nép-felsőség, az állammindenhatóság és a fejedelem szuverenitásának eszméjét.⁶⁾

E nagy világnézeti harc nem maradt meg Itália határai között, hanem elterjedt Európában, legelőször pedig Magyarországon.

Amint a kereszténység átültetése és ezzel együtt az egyetemes keresztény művelődésbe való belépésünk Szent István király géniuszát dicséri, hasonlóképpen a humanizmust is fejedelmi kéz plántálta hazánkba és a korona oltalma alatt élve nőt naggyá.⁷⁾ Mátyás hatalmas egyénisége emelte a humanizmust fejlődésének tetőpontjára. A lángész minden tulajdonsága megtalálható utolsó nagy nemzeti királyunkban. A nagy tervek, zseniális meglátások embere. Vasakarral küzdött óriási céljaiért. A porból a csillagokig emelte nemzetét, hogy a fölmagasztosult nemzet trónján abszolút hatalommal uralkodhassék. Kora bámulatának tárgya. Amily merész, éppoly ravasz diplomata. Kezében a kor csatáiban a nemzet ütőkártya lett. Abszolút úr és így hatalmának tudatában gyakran lesiklik az erkölcs útjáról és az igazság, jog, hit kijátszásával törekszik célhoz jutni. Igazi reneszánsz fejedelem.⁸⁾ Fellépésének pompájában, uralkodó zsenijével senki kortársai közül vele nem vetekedhetett.⁹⁾ Az ő fejedelmi pártfogása alatt virágzásba jutott humanizmus nálunk is kikezdte a keresztény világnézetet. Az egységes keresztény nemzeti szellem hatása alatt megbomlott. Míg a főurak elhagyják régi műveltségüket, az új eszmékért, vívmányokért, lábbal tapodják a hitet, addig a nép megmarad hagyományossá lett hitében és világnézetében. Így került egymással kiegyenlíthetetlen ellentétbe az arisztokrácia és a köznemesi osztály.¹⁰⁾

Míg a humanizmus mindenkor megmaradt nagyuri szükségletnek, a keresztény szellem a nép mindennapi kenyere lett. A humanizmus az ékes királyi lakok, büszke főuri várak s a hivalkodó nemesi kastélyok körül alakított tündéerkertet. Vele szemben a vadvirágos mező, a jobbágykunyhók és köznemestelkek melegségét a keresztény szellem adta. A magyar humanizmus főurak álma csupán, felületes máz, gyökértelen telepítvény, csak kiváltságosak osztályrésze, csillogó ábránd; a keresztény műveltség hagyomány és a nemzet lelkébe gyökerezett élet. A zord, viharos, véráztatta magyar földön a huma-

⁶⁾ Nagy J.: 193; „Az újkori természetjog régi elemek rendszerezése . . . az uralkodó szuverenitásának, valamint a nép felségnek eszméje éppúgy megtalálható az elmúlt idők elmékedéseiben, mint azok a gondolatok, hogy az állam fölötte áll az egyénnek.” — V. ö. Kúhar, 178; Buchard-Bánóczi: A renaissance kori műveltség Olaszországban, Bp. 1895. I. 105.

⁷⁾ Horváth C. Pomerius, 21.

⁸⁾ Horváth R. Laskai Ozsvát, Bp. 1932, 55. — Szalay-Baróti: A magyar nemzet tört., Bp. 1896, 286-292. — Csánki Dezső: I. Mátyás udvara, Századok XVII. (1883) 6, 7, 9.

⁹⁾ Csánki: 6, 516: „Általában mint értelmi, mint erkölcsi jellem határozot, feltűnő . . . — a személy és a modor számos megkapó vonásaival, melyeknek varázsa alatt álltak egykoron kortársai: barátai és ellensegei.”

¹⁰⁾ V. ö.: Horváth C., Temesvári P. és beszédei, 13. — Böröcz: Ferencsek a középkori magyar irodalomban, Pécs 1911, 107.

nizmus üvegházi virágként tengett csupán, a krisztusi hit pusztai virágként virult mindenfelé. Míg a magyar szív a gögös, pogány, hitetlen humanista szellemet magától elutasította, addig a katolicizmus életévé lett. A pogány hősök Olimposz istenei és istennői csak a főuri kastélyokban találtak otthonra, a keresztény és nemzeti hősök a királyi palotától az utolsó kunyhóig ismertek voltak.¹¹⁾

Míg az arisztokrácia a humanizmus pártolásával csak üres áradozást, hazug retorikát, jellemhiányt és hitelenséget védett, addig a keresztény világnézet az élet hőseit nevelte. A krisztusi hit ad sajátos szintet a csodás, mesés magyar középkornak.¹²⁾ Róma lelke átlengette a magyar rónát és az emberiség egyetemes célja felé irányítja a népet. Ezzel szemben a humanizmus elszakította a vezérférfiakat az örök céltől és a hitet kioltotta. A középkor elve: fényesítsd a tested, hogy megmentsd a lelked. A humanista lélek eszménye a földi élet, tehát félre a hittel, az éggel. A népnél az öntudat két oldala, mintegy fátyollal volt eltakarva. A hit és elfogultság leple takarta el a világot ezer csodájával együtt. Hite miatt a kor magyarja magát csak mint a vallás és a faj tagját látta, saját egyénisége után nem kutatott.¹³⁾ Ezzel szemben a fölvilágosult főrendiek az egyéniség rabjai lettek. A keresztény középkor magyarja naív, hiszékeny, legendás, világa mesevilág; a humanista főur fölvilágosult, hitetlen és babonás. A nagy tudományos haladás mellett szinte megdöbbentő az a nagy lelki éhségre emlékeztető mohóság a babonák iránt.¹⁴⁾ Szinte megfoghatatlan, hogy mily helyet kér az asztronómia, alkimia, fiziognómia és bűvészet a humanizmus emlőin nevelkedett emberek életében. Ezek alól nem kivétel a nagy Mátyás király sem és a főuri rendek mellett ennek hódolnak a nagy műveltségű Vitéz János és világhírű Janus Pannonius is.¹⁵⁾

A lemondás, a világtól való elfordulás melankóliája rezdül át a hívő lelkén, amely lélek, mint az irodalom mutatja, a lét bilincseiben vergődik és a földről az ég tiszta, szűzies levegője után vágyakozik. A keresztény magyart a lét csalfa öröme, mulandósága, ábrándvilága nem tudja lekötöni, csak az istenszeretet élteti, itt talál megnyugvást és ennek kohójában nyeri el zománcát, nemes fényét, lelke.¹⁶⁾ Ezzel szemben a nemesi rendek a humanizmusban megtalálták szertelen élvhajhászatukra az elvet. Benne minden bűnre mentességet találtak. A léhaság a népszarolás szinte megengedett lett. Az egyház jogainak megsértése közömbös dologgá súlyodt.¹⁷⁾ A laza erkölcsöket, a királyi, főuri és főpapi udvarok esztelen pazarlását, a

¹¹⁾ Horváth C., Pomerius, 21-22. — Böröcz, 108.

¹²⁾ V. ö. Böröcz, 51. — Rendtart. Közl., 11.

¹³⁾ Burchard-Bánóczy, I. 177: „Középkorban az öntudat két oldala, — a külvilág felé és az ember belseje felé — mint egy közös fátyol alatt feküdt álmódva vagy félig ébren.” V. ö.: Nagy J., 123.

¹⁴⁾ Horváth, Pomerius, 271. — Horváth R., 63. — Burchard-Bánóczy, II. 312 sk.

¹⁵⁾ Szilády Áron: Temesvári P. élete és munkái Bp. 1880, 33. — Horváth C., u. o. 27. — Böröcz, 108.

¹⁶⁾ Böröcz, 52.

¹⁷⁾ Po. De sanct. East. XLIV. (de S. Stephano III.)

humanizmus dédelgette.¹⁸⁾ Itt van a magyar reneszánsz tragédiája, hogy a vezető osztályt elválasztotta a néptől és népet a nyomorba vitte. Hogyne szült volna ellenséges érzést a népben a főurak idegen szelleme, pogány erkölcs, zsarnokoskodása. Hogyne szállt volna le a főpapi tekintély a nép szemében, amikor a gót dómok mellett hivalkodó főpapi paloták az erkölcstelenség melegágyai lettek, mikor a krisztusi tanokat saját életükkel megcsúfoló főpapokat látták,¹⁹⁾ mikor a főpapság az evangélium helyett Pláton, Epikurosz és a Sztoa tanait magasztalta, mikor a papság többet vitatkozott a lélek halhatatlanságáról, a homeroszi túlvilágról, az elizeumi mezők boldogságáról, mint a hit tételeiről, Krisztus tanairól.²⁰⁾

Míg az aranykalászos rónákon, lankás dombokon, enyhe völgyek ölén meghuzódó kunyhók levegőjében, szerteszét az országban magyar regösök ajkáról ellesett dalok szárnyaltak s az öregek ajkán az ősökrol és szentekrol kedves legendák születtek. Míg a nép fantáziájával a mondák és legendák csodás világát megalkotta és ezekben legfenségesebb eszméit, örök emberi érzelmeit a felfogás költőiségével fonta körül.²¹⁾ Különösen az Árpád-ház szentjei azok, akiről a nemzeti érzés, szeretet hódolat költészete a legendák mesés világát megalkotta.²²⁾ Ezekben kereste és találta meg a föld népe lelkének nyugalmát és gyönyörét. A főuri és királyi várak márványtermeiben azonban Ovidius frivol dalai jártak, Venus, Bachus oltalma alatt tivornyázó társaságnak olasz lantosok a klasszikusok művészi de sokszor erkölcstelen verseit szavalták.²³⁾ A legendákat Petrarca és Boccaccio sonette-jei váltották föl. Az egyszerű nép a szentegyházban hallgatta az Isten papjától az örök ígét,²⁴⁾ a kastélyok büszke csarnokaiban pedig ékes latinsággal klasszikusokon élösködő orátorok művészi beszédei hangzanak, melyek telve vannak hitetlenséggel, szolgálai hizelgéssel, tudományfitogtatással és tárházai a klasszikus idézeteknek.²⁵⁾

A humanizmus kikezdte a *tekintély tiszteletét* is. A főuri kar szabadjára eresztett szenvedélyeitől semmibe sem veszi a tekintélyt, a törvényt és csak az erősebb öklétől reszket,²⁶⁾ ezzel szemben a keresztény szellemben nevelt nemzedéknél a tekintély tisztelete meggyőződéssé lett. Az igazság, a jog szent lett előtte, a királyság s különösen a nemzeti önállóságot jelentő szent korona fölmagasztosult előtte. A nép szíve vérével védte hagyományait, szeretetével körülbástyázta, a kiváltságos osztály ellenben a modern életeszmény-

¹⁸⁾ Böröcz, 109. — Horváth C., u. o. 25.

¹⁹⁾ V. ö. Pom. De Temp. Hiem. S. 9 XVII.

²⁰⁾ Horváth C. u. o. 30: „Többen egyházi létökre megmosolyogták, sőt kigúnyolták a skolasztikust, ki az Isten létéről... vitatkozott, félig pogány, görög-római kultuszt gyakoroltak... s életökben nem ritkán adták a léhaságnak jeleit.”

²¹⁾ Böröcz, 121.

²²⁾ Böröcz, 123.

²³⁾ Csánki D., 6, 570-571. — Böröcz, 110.

²⁴⁾ V. ö.: Böröcz, 69.

²⁵⁾ V. ö.: Burchardt-Bánóczi, I. 321. — Csánki D., 6, 553-556.

²⁶⁾ V. ö.: Szalay-Baróti, II. 307 sk.

ért hagyományait sutba dobta. A humanizmus hatása alatt meggyöngült az arisztokráciában a nemzeti érzés is. A kozmopolitizmus hódít. Az odaadást a nemzet ügyéért fölváltotta az önzés, az önérdék, a családi hatalom hajhászása, rang- és címkeresés.²⁷⁾ A nép azonban megőrizte konzervatív nemzeti érzését, a nemzet ügyéért, ha kellett, vérrel adóztak.

A humanizmus azáltal, hogy kikezdte az ősi hitet és a nemzeti érzést, súlyos ellentétet és soha nem múló megoszlást okozott a nemzet két rétege között. Ezenfelül ellentétbe került a szerzetes rendekkel is.²⁸⁾ A skolasztika elvetése által a harc és küzdelem magvát hintette el. E küzdelem a XV. század nagy szellemi forrongásának új színezetet ad. A skolasztikus műveltségű szerzetesek kemény harcba bocsátkoznak a humanizmussal. Szeretettel védik a hagyományos skolasztikus tudományt. Nem nézik azt, hogy a romboló kritika az eredeti tudományos gondolkodást már kiirtotta és helyette a lármás szellemtelen vitatkozásoknak kedvezett.²⁹⁾ A humanizmus ellen tüzelte őket a nagy pártbuzgalom is, amellyel iskolájuk érdekeit védték. A harc hevében megfélemltek a formáról és a nyelvről is, ámbar ezzel még inkább hozzájárultak a skolasztika lejáratásához.³⁰⁾ A nominalizmus tekintély- és hitromboló tanainak megtűrésével egyenesen a humanizmus útját egyengették.³¹⁾ Jellemző a korra, hogy a szerzetesek legnagyobb szellemei sem tudnak elszakadni a skolasztika talajáról. A humanizmus az ókor dogmatikus átvételével és barbár kegyetlenségével, amellyel a skolasztikus tudományt irtotta, elrémítette őket a modern szellem átvételétől. Szintén elidegenítően hatott az eredetiség hiánya és a szolgálaiasság, amellyel a reneszánsz tudománya az ókort követte.

Magyarországon a humanizmus nem talált oly hagyományos tudományos életre, mint másutt, mégis kemény küzdelmet kellett vívnia a skolasztikát művelő és védő szerzetesekkel.³²⁾ Az eklektikus jellegű magyar skolasztika hatalmas ellenfélnek bizonyult. A budai dömés stúdium generale és a ferences iskolák ragyarányú és hatalmas küzdelmet indítottak ellene.³³⁾ A ferencesek kemény küzdelmei pedig egészen sajátosak. Míg a rend tudósai a skolasztika fegyvereivel üldözték a plátói bölcsélettel védekező humanizmust, addig az egyszerű vándorszónokok varázsszava a nép lelkéből ölte ki az új szellemnek véletlenül beléhullt magvait.

A ferences szellem az obszervánsok beköltözésével hódító hatalommá vált. A királyi család és a főurak pártfogása alatt a nép szeretetétől környezve kezdték meg századokra szóló munkájukat.³⁴⁾ A rendi

²⁷⁾ U. o.

²⁸⁾ Burchardt-Bánóczy, II. 249.

²⁹⁾ Dr. Weisz-Szabó: Világtörténet, Temesvár 1900, VI, 455. — Nagy J., 169 — Kühár, 160. — Horváth R., 72

³⁰⁾ Kühár, 159. — Weisz-Szabó, VI. 451. — Horváth C. T. P. és beszédei. 34.

³¹⁾ Kühár, 169. — Nagy J., 171.

³²⁾ Brisits, 10.

³³⁾ V. ö. Horváth R., 25.

³⁴⁾ V. ö.: u. o., 5-7. — Brisits; Assisi Szent Ferenc, Bp. 71. — Bzroč; 39.

szellem csorbítatlan megőrzése által a szegény nép barátaivá lettek. Az assisi szent fiaiban testvérére, rokonára talált a keménysorsú magyar nép. Kolostoraik a legkedveltebb helyekké lettek; míg vidéken a tudomány és a lelkeség hordozói voltak, addig az ország szívében, Pesten és Budán, a politikai életben váltak tényezőkké.³⁵⁾

Alig tűnt föl a humanizmus az általuk jól ismert arisztokráciában, rögtön fölfogta a rend az ebből származó veszélyt. Nem várták azt, hogy a humanizmus támadjon, hanem rögtön fölvetették a harcot.

Hogy e nagy harcot sikeresen kiállják, a rend nagy súlyt helyezett tagjainak tudományos kiképzésére.³⁶⁾ Az istenszeretet hajlékában a cellák csendjében szent áhitattal mélyedtek el a teológia problémáiba, a szentírás és a szentatyák tanulmányozásába. Ösztönözte őket a keresztény életesmény és különösen Kapisztránói Szent János csodás emléke.³⁷⁾ A tudományos kutatás nyomán egymásután lépnek elő a rend soraiból a hatalmas egyéniségek. A tudomány fegyvereivel ellátva álltak ki a hit és az egyház megvédésére.

A humanizmus új egyéniségformájával, a keresztény etikán átütő szabadosságával és naturalisztikus tudásával szemben a krisztusi életideált, a keresztény erkölcsöt és a hagyományos tudást állítják. A nyomorgó népen az együttélés együttérzés heroizmusával segítenek.³⁸⁾ A nép bánata, baja indítja őket arra, hogy a szenvedő nép igazságáért bátran szembe szálljanak a főuri renddel, sőt magával a hatalmas Mátyással is.³⁹⁾ Míg a nép a ferencesekben védőre talált, addig az idegen szellemnek behódoló arisztokrácia legszigorúbb, legkeményebb bírálóivá váltak. Ostorozták az erkölcsi szabadosságot, a főurak romlottságát. A humanizmus elkeseredetten védekezett, de királyi hatalom sem tudta elhallgattatni ellenfeleit.⁴⁰⁾

A ferences kolostorok a keresztény nemzeti hagyományok *őrlomásai lettek*. Mennyi szellemi indítás, jóság, vigasztalás, gyöngédesség árad ki a kolostorokból; mennyi gond, mennyi felelősség tette nehezzé a ferences életet, azt csak sejthetjük. A kolostor magányából kitartást izzó hitet kapott a nemzet. A ferencesek apostoli tüze a szeretetet sugározta szét a nép között. A kemény magyar sors kőkemény arca a XV. századi ferences.⁴¹⁾ Így nem csoda, hogy hiányzik arcáról a gondtalan gyermekes derű, lágyság és nyugalom, ha lelkükben nincs meg szent atyjuk szellemének líraisága, idillikus bája.⁴²⁾

³⁵⁾ Horváth R., 6. — Brisits, u. o. 74-76. — Böröcz, 40. — P. Zadravec István O. F. M.: A franciskánusok atyai öröksége, Szent Ferenc nyomdokain, Bp, 1926 58.

³⁶⁾ Karácsonyi J.: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig Bp. 1922, II, 137.

³⁷⁾ Horváth R., 25.

³⁸⁾ Balanyi, Anima Franciscana, Bp. 1931, 33. — Brisits, Assisi Szent Ferenc, 76.

³⁹⁾ Horváth R., 61.

⁴⁰⁾ Horváth C., Pomerius, 24.

⁴¹⁾ Horváth R., 23.

⁴²⁾ Brisits u. o. 74.

A tudomány komoly szeretete csendül ki beszédeikből. A keresztény mult minden kincse új lángra gyúlt bennük. Keménység és az igazság szeretete jellemzik beszédjüket.⁴³⁾ Problémájuk nem elméleti, hanem gyakorlati, új és életbevágó, a reneszánsz raffinált erotikus, pogány életideálja. Ez ellen küzdenek s e nagy küzdelemben nemesítik meg a XV. században eldurvult egyházi beszédet és teszik méltóvá az Úr igéjéhez.⁴⁴⁾

A XV. századot e szellemi mozgalmak forongó kráterre alakították. Pedig nem csak a szellemi világ vajúdott, hanem a politikai életben is egymást érték a nagy mozgalmak. Magyarország politika képe pedig mozgalmasságában szinte egyedülálló. Keleteurópa nagyhatalmi állásáról a század derekán majdnem török szolgaságba görnyedt.⁴⁵⁾ Hunyadi János és a ferences Kapisztránói János győzelme megmentette ugyan a nemzetet, elodázta ugyan a bajt, a törökvész mégis súlyos árnyként nehezedett a nemzetre.⁴⁶⁾ Mátyás dicsőséges uralma szinte harcok forgatagában telt el. Harcban állt a nemzet északon, délen és benn az országban. A kegyetlen husziták legyőzése után hódításokra pazarolja önerejét.⁴⁷⁾ Ézalatt délen, senkitől nem háborgatva gyűjti erejét az izlám népe. Míg a hatalmas Mátyás megalázza a szent birodalmat, míg harci ménjén bejárja Csehországot, addig itthon a pártoskodás dúl s az összeesküvések egymást követik. Míg márvány trónja előtt idegen fejedelmek követei hajlonganak, addig a nemzet ereje önmagában sorvad.

A sok háboru megingatta a nép gazdasági helyzetét is. A súlyos adók, az úrbér, a dézsma, a robot mind, mind a nép életérének csökkenését vonták maguk után. A jólét látszata alatt már ott izzott a következő század rémséges parasztlázadását kipattantó gyűlölet, de Mátyás alatt a ragyogás betakarta még a sebeket, a dicsőség, a nemzeti hatalom tudata, még elodázta a bajt.⁴⁸⁾ Nem roppant még össze a nép, de alig bírta már a terhet.

A XV. század magyar történelme fényes, ragyogó. A harcok és a szellemi küzdelmek új hajnalhasadást jósoltak. De e kor már méhében hordta a halál mérgét. A nemzeti önnállóság összeroppánása, a nemesi és jobbágyosztály vészes küzdelme, már előrevetik véres árnyékukat. A hit megingott, a tekintélyek porba hullottak. A pompa és gazdagság nem tudja eltakarni a jellem gyöngeségeit. A nemzet legjobbjai elpusztulnak e szörnyű küzdelemben.⁴⁹⁾ A ferenc-rend önfeláldozó munkája is szinte hiábavaló. A nemzetet rohaná-

⁴³⁾ Böröcz, 69; Brisits: A ferences szónoklat szelleme, Szent Ferenc nyomdokain, 238.

⁴⁴⁾ V. ö. Böröcz, 70. — Horváth C., Pomerius, 34.

⁴⁵⁾ V. ö. Szalay-Baróti, II. 167-168.

⁴⁶⁾ U. o. II. 215.

⁴⁷⁾ U. o. 253-255. — Horváth R., 65.

⁴⁸⁾ Horváth R., 55.

⁴⁹⁾ Horváth R., 56: „Két világot görgetett a magyar glóbuszon a századforduló: egy ragyogó magasat, mely hideg sugárzásával sem tudta a többség, a nép életének nyomorúságvölgyét átmelegíteni és az együttérzés erejével átsegíteni a történelem sötétedő útszakaszán.”

sában Pelbárt dörgő, váteszi szava sem tudja megállítani. — E lángoló korban a nemzet véráldozatának oltára előtt ott látjuk Pelbártot, azt a férfiút, „akinek arcvonásait immár hiába keressük a századok homályában, de hatalmas energiájának szálai maradandóan beleszövődtek az élet szövetébe.“⁵⁰⁾

Fr. Damaszcén.

⁵⁰⁾ V. ö. Horváth R., 23.

Temesvári Pelbárt szintézise.

A szintézis egy központi eszme körül szétszórt, már korábban más összefüggésekben állott elemek és kifejezésre csak most érett kezdetek új rendszerezése. A multak hagyatékának összegyűjtése, megrostálása, kiválasztása, esetleg megszükitése vagy kibővítése. Ezek most új összefüggésekbe kerülnek, új jelentőséget, sőt jelentést nyernek (Troeltsch). A szintézis a korszellem elemeinek, az élet tendenciáinak, a történeti fejlődés eredményeinek s az ember testi-lelki struktúrájának rendszeres egysége. Részei a letűnt hajdan porlepte emlékei, mint egész azonban új és eredeti. A szintézist alkotó zseni fáradhatatlanul gyűjtögeti a mult értékeit, letörli róluk az ódonság porát s új környezetbe olvasztja, áthajja a maga egyéniségének erejével s a maga korának lelkével. Hasonló a házigazda emberhez, aki kamrájából újat és régít hoz elő (Mt. 13, 52). Temesvári Pelbárt szintézise a XV. és XVI. század fordulójának kultúráját fogja egységben. Oly időben alkotta, mikor két kor vívott élet-halál harcot egymással: a középkor a ravatalon, az újkor a bölcsőben feküdt. A kor dédelgetett gyermeke humanizmus lett, mely az újszülött életrealitásáival s önző kiméletlenségével szerzett érvényt magának, de úgy, hogy vénhedt szülőjének, a skolasztikának, életére tört. Azzal dicsekedett, hogy kultúrája új, ellentéte mindannak, mit eddig műveltek, milyen még nem támadt a Nap alatt. S amikor már a magyar székvárosban is kacér reneszánsz palota hirdeti az új idők diadalát, Pelbárt, alig pár lépésre Mátyás palotájától, megépíti a skolasztikus szintézis égbenyúló dómját, melynek minden köve az elmúlt kor romjaiból való, tartalma teljes egészében a hajdan kultúrája, minden értéke az ősök hagyománya. Igaz, van benne új is, valami a humanizmusból: az egyéniség hatalma és a kor lelke. *Pelbárt szintézise a skolasztikus tartalomnak és a reneszánsz formának egysége!*

E szintézis megismerésére

- I. először felkutatjuk elemeit, a skolasztikus kútfőket;
- II. aztán a teremtő reneszánsz egyéniség szerepét nézzük
- III. s végül jellemezzük Pelbárt teológiáját.

I.

Pelbárt kútfői a középkori tudományosság locus-ai. Aki műveit

személyesen olvassa, azt is meglepi Temesvári nagy olvasottsága és irodalmi tájékozottsága. Kitűnően ismeri a szentírást, otthonos a skolasztikus mesterek szentenciamagyarázataiban és summáiban, tudja a Szentatyák tanítását, járatos a természettudományban és a bölcséletben s előszeretettel idézi az ókor pogány íróit. A nyugati kultúra minden érdemes szellemével találkozunk műveiben.¹⁾ A leg-

¹⁾ A műveiben idézett szerzők és művek betűrendben a következők: Abcda-rius, Actas Francisci, Adamantius, Africanus, Agathense Concilium, Alanus, Albertus de Padua, Albertus Magnus, Albumasar, Alexander Ales (apokrif iratokat is idéz tőle), Alexander (Neckham), Alexander papa, Alfarabi, Alfragan, Algazel, Alkabiccius, Alkoran, Alvarus, Amandus, Ambaldus, S. Amrosius, Anacletus pp., Andronicus Peripateticus, Angelus de Clavasio, Annulus (liber), Anselmus, Antonius de Butrio, S. Antoninus Florentinus, Aristoteles, Arnoldus (de Geilhoven), Arnolphus, Astexanus, Athanasianum Symbolum (Pelbárt kommentárt is irt hozzá), Augustinus de Ancho-
nia, Augustinus (Hipponensis), Averroes, Avicenna, Baldus, Barlaam (et Josaphat), Bartholomaeus Anglicus, Barth. a Pisa (O. F. M.), Barth. a Pisa (O. P.), Barth. Brixien-
sis, Basilius, Beda, Bernardus, Sanctus Bernardinus de Senis, Boethius, Bonaventura, Bonifatius Moguninus, S. Brigitta, Brunó (würzburgi pk.), Burgensis Add. Lyrae, Caesarius (Heisterbacensis), Callixtus pp., Cassianus, Chronica Impe-
ratorum, Chronica Martiniana (M. Polanus), Chronica Minorum, Chrysostomus, Ciryllus Hierosol., Collat. Patrum, Commentator Averrois, Compotistae, Constantinus Medicus, Cyprianus, Damascenus, De paradiso (?), Dioscorides, Didimus, Dionysius, Discipulus (Herolt János), Durandus, Ebrardus, Eckebertus, Egesippus, Egidius Ro-
manus, Eleutherius pp., Ennius, Epiphanius, Esculapius mgr. Hypocrates, Esicius, Esopus Magister (V. h. Katona Lajos: T. P. példái, Bp. 1902. 15 old.), Eusebius historicus, Eustracius, Evang. Nicomedi, Franciscus Comestor, Franciscus de Rema, Franciscus Mayronis, Fulbertus Carnotensis, Fulgentius, Galienus, Ganfredus eppus Carnotensis, Gelasius (decr. Gelasii), Gerardus de Burgo S. Donnini, Gerardus de Fracheto, Germanus, Gerson (Cancellarius Parisiensis), Gesta Alexandri Magni, Gesta Romanorum, (P. a vulgáris kiadást használta, cfr.: Katona: I c. 27), Gilbertus (Szilveszter pp.), Gilbertus Porretanus, Godefridus de Fontibus, Goffredus de Tarano, Gratianus, Gregorius Magnus, Gregorius Nansiansenus, Gregorius Nissenus, Gaul-
densis, Guido Cathusiensis, Guillelmus Altissiodorensis, Guil. de Conchis, Guil. Lugdunensis, Guil. Parisiensis, Guil. Peraldus, Guil. Rodonensis, Guil. de Vare (Warro, Guarra stb.), Guil Worlingus (Vorillon), Gundisolinus, Hali, Haselbach, Haymo (halberstadti pk), Helinandus, Henricus de Hassia, Henricus de Frimaria, Henricus Gandavensis, Hermannus de Schilditz, Merveus, Hieronymus, Hilarius, Honorius Solitarius, Horatius, Horologium Sapientiae, Card. Hostiensis, Hubertinus de Casali, Hugertus, Hugoicio, Hugo a S. Victore, Hugo Card., Hugo de Florido Campo (v. de F. Prato), Hugo de Novo Castro, Sanctus Hugo, Humbertus de Roma-
nis, Hypocras, Jacobus Carthusiensis, Jacobus Lausanus, Jacobus de Vitriaco, Jaco-
bus de Voragine (Leg. Aurea), Jacobus eppus Achonensis, Januensis (Joannes de Janua; Catholicon), Jerardus de Piscasiis, Ignatius, Ildefonsus Tolesanus, Innocen-
tius pp. III., Joannes Andreae, Joannes Beleth, J. Cassiodorus, J. Climacus, J. de Amberto, J. de Castro Mariae, Joannes de Laude, J. de Lignano, J. de Rupella, J. de Sacrobusto, J. diaconus (N. Sz. Gergely diákonusa), J. Erfordiensis (de Saxonia), J. Grits, J. Isagoge, J. Junior (J. Gobli), J. Legobiensis, J. Neapolitanus, J. pp. XXII., J. de Rippa, J. de Sacrobusto, Joannicius, Isaac, Isidorus, Jordanus mgr., Josephus Flavius, Jovinianus, Julianus mgr., Julius Sextus (Stratagematum), Justinianus, Juve-
nalis poeta, Landolphus, Legendák, Leo Magnus, Leonardus de Utino, Liber de Dono Timoris (Stephanus de Borbone), Liber exemplorum Frktrum Minorum, Liber Florum, Liber Kilil' (Kalilah ve Dimnah, Katona: I. c. 23), Linconiensis (Grossi in-
genii), Ludolphus Catusianus, Lucanus, Macrobius, Maimunus, Marcus Tullius, Maximinianus, Maximus, Meffreta, Nicenum Conc., Nicolaus Boneti, N. de Ausino, N. de Gorra, N. Lyra, Nicolaus pp. (IV), Nider, Occam, Odilo, Odo de Ceritona, Off. S. Vitalis, Origenes, Origo Carthusiensis Ordinis, Orosius, Ovidius, Palladius, Panormitanus, Papias (Garammaticus), Wann (Paulus), Pelagius pp., Petrus Alphonsi, P. Aureolus, P. Damiani, P. Comestor, P. Cantor (Cantor Parisiensis), P. Climacus,

többször természetesen a XIII. század nagyjainak bővizű forrásaihoz jár. Szintézisének vezérszellemi is a skolasztika aranykorának fénypontjai: *Halési Sándor*, *Szent Bonaventura*, *Szent Tamás és Duns Scotus*. Pelbárt, mint ferences, *Duns Scotus iskolájának tanítványa* ugyan, mégis nála a teológiai szintézis egészen sajátos arcot mutat. A XV. század egyik irányító szellemének, a híres párizsi kancellárnak, *Gerson Jánosnak* hatása alatt áll. Gerson a teológiát Halési Sándor, Szent Tamás, de különös nyomatékkal Szent Bonaventura felé irányította,²⁾ Duns Scotustól pedig óvta. Bármint ítéljük meg Gerson eszméjét, tagadhatatlan, hogy értékes gondolat volt. Az ő korában s a későbbi századokban Scotus tanítványai számban az összes többi iskolákat meghaladják; egyoldalúlag művelték Scotust, a régi ferences mestereket, Szent Bonaventurát és Halési Sándort, viszont háttérbe szorították. Épp ezért hiányzott belőlük az a sajátos kenet, melyet csak Szent Bonaventuránál talál meg a teológus. Bár a ferencesek mindenkor skotisták maradtak, mégis Gerson hatását kell látnunk abban, hogy még oly izig-vérig skotisták is, mint *Guillelmus Vorillon* († 1406)³⁾ és még inkább tanítványai: *Stephanus Brufelér* († 1483)⁴⁾ és *Nicolaus de Niisse* († 1509)⁵⁾, Szent Bonaventurát is művelés alá veszik s a ferences teológia eszményei *Szent Bonaventura és Duns Scotus harmonikus egyeztetését* teszik.

Temesvári Pelbárt sem külömb. Teológiája homlokára ezt a címet tűzi: *Aureum Rosarium Theologiae ad Sententiarum quatuor libros pariformiter quadripartitum, ex doctrina Doctoris Subtilis suorumque sequatium; Sanctorum etiam Thomae Aquinatis, Bonaventurae quoque ac multorum solidorum doctorum.*⁶⁾ Határozottan skotista s az eltérő iskolás nézetek között mindig a skotista nézet mellett dönt: *Ergo cum Scoto est tenendum;*⁷⁾ unde viam Scotista-

Petrus de Aquila (Scotrellus), Petrus de Candia (V. Sándor ellenpápa), P. de Crescentia, P. de Palude, P. de Tharantesia (V. Ince pp.), P. Lombardus (Mgr. Sententiarum), P. Ravennensis, P. Thomas, Philaretus, Physiologus, Pius pp. II., Platearius, Plato, Porphirius, Praepositinus, Priscianus, Ptolemeus, Quintilianus, Rabanus, Rabbi Salamon, Radulphus de Rivo, Rami, Rasi, Raymundus Lullus, Raynerius de Pisis, Remigius, Richardus a S. Victore (Victorianus), Rich de Mediavilla, Robertus Holkoth, Rudolphus, Rufinus, Scala coeli, Scotus, Seneca, Severinus, Sigilbertus, Siliertus, Simon de Cassia, Sixtus IV., Soccus mgr. Solinus, Speculum exemplorum, Speculum Virginis, Stephanus de Brabantia, Strabo, Straparola, Svetonius, Symmachus, Ttmoteus historicus, Themistius, Theodosius, Theophilus hist., Theophrastes, Thesaurus, S. Thomas Aquinas, Th. Brabantinus (Cantimpratensis, Apiarius), Trimegistus, Urbanus pp., Valerius de Pompeio, Valerius Maximus, Vergilius, Vincentius a Valentia (V. Ferrariensis), Vincentius hist. (Belovacensis), Viridiarius, Vita S. Hugonis Linconiensis, Vita Philosophorum, Vita sociorum St. Francisci, Vitaspa (Vita S. Patrum) Vitrubius.

²⁾ Cfr. *Antonianum* IV. (1929) 297—298.

³⁾ *In 4 libros Sententiarum iuxta doctrinam S. Bonaventurae et Scoti*, Lugduni 1484.

⁴⁾ *Reportata in IV libros S. Bonaventurae*, I. Moguntiae, 1490; II. III. IV. Metis. A quaestio-k elé skotista meghatározásokat és axiomákat bocsát s aztán hozzá Bonaventura fejtegetéseit.

⁵⁾ *Resolutio Teologorum*, Rothomagi, később Venetiis 1574.

⁶⁾ Hagenau 1504 sk.

⁷⁾ Ros. I. Idea § 7.

rum, quae est subtilior, sequi intendo;⁸⁾ verum Scotistae tenent.⁹⁾ Ilyen és ehhez hasonló szavakkal foglal állást Scotus iskolája mellett. A skotista mesterek minduntalan szóhoz jutnak. Főkép a XV. század legnagyobb skotistája, *Guillelmus Vorillon*, ki annak idején II. Pius pápa előtt a Szent Vérről szóló ferences tant védte s akit Pelbárt a Rosarium összeállításában vezérként követett;¹⁰⁾ továbbá Scotus tanítványai, mint *Mayron Ferenc*, *Aureolus Péter*, *Aquila Péter*, vagy ismertebb néven, *Scotorellus*. Ebben a környezetben természetes helyet kap *Halési Sándor*, *Szent Bonaventura* és a bonaventurái elemek utolsó nagyarányú egyesítője, *Richardus a Medavilla*. A Stellarium és Pomerium s a Rosarium párhuzamos helyei igazolják, hogy Pelbárt is Scotus és Szent Bonaventura egyesítésén fáradozott. A Doctor Subtilis tanaiból egy világért sem enged, azonban a skotista tanok számtalanszor Szent Bonaventura kenetes fogalmazásában hangzanak el. Akárhányszor azt találjuk, hogy Pelbárt u. a. a tant beszédekben Szent Bonaventura v. Richardus, a Rosariumban pedig a skotisták, főkép Vorillon szavaival adja elő. Annyira, hogy a lelőhelyek megnevezésénél a beszédekben legtöbbször csak Bonaventurát jelöli meg s a skotista teológusok csak a Rosariumban csatlakoznak melléje.

Úgy tetszik, Pelbárt kitűnő sikerrel valósította meg a ferences teológiának azt a rég áhított szintézisét, mely a bonaventurái elemeket szerencsés összhangba hozza a skotizmussal. Pelbárt szintézisének az az érdekessége, hogy rendíthetetlen skotista s mégis állandóan Szent Bonaventurát halljuk ajkairól.¹¹⁾ Ki tudja . . . ? Tán az egész és egy ferences iskola atyját tisztelte benne s úgy tudta, hogy Scotus és Bonaventura egyik és a Szubtilis Doctor csak dialektikai kicsíszolója annak, amit a szeráfi Doctor tanított.¹²⁾

II.

Pelbárt szintézisének a megjelenése skolasztikus. Mondaniva-

⁸⁾ Ros. II. Angeli § 22.

⁹⁾ Ibid. § 4.

¹⁰⁾ Ros. II. Gratia § 33. Sed ego iustum et rectius censeo me sequi (sicuti in aliis, ita in hoc, semper a principio huius Rosarii Aurei iuxta Dei gratiam mihi concessam) excellentissimum hunc Guillelmum Worlingum. Tum quia est Scotista subtilissimus is suis dictis, ut patet per totum ubiciumque allegatus est hoc libro. Tum quia verius scripsit iuxta sententiam Scoti per omnia. Tum quia opinionum diverticula magis exquisite et luculentius alia omnia necessaria explanavit brevius etc.

¹¹⁾ A fentiek igazolására hasonlítsuk csak egybe egy kisebb témakörnek, pl. a kegyelemtannak párhuzamos helyeit: Pöm. Pars Paschalis S. XXXIX. N — Ros. II. Gratia § 31.; Ibid. L—O — Ibid. § 24—33.; Ibid. R. secundo — Ibid. § 19.; Ibid. S. XL. Z — Ibid. § 37.; Ibid. S. XLII. H — Ibid. § 21.; Ibid. G — Ibid. § 22.; Ibid. L — Ibid. § 35.; Ibid. S. XLIII. T—Y — Ibid. Praedestinatio § 9.

¹²⁾ Pelbártnak Okkám Vilmoshoz való viszonyára vonatkozólag a leghatározottabban kell visszautasítani minden oly értelmű gyanakvást, mely Pelbártot nominalizmussal vádolja. Csak háromszor tesz említést Okkámról s ez is megnyugtató ortodoxiája felől: Ilyen szavakkal itéli el: quod est haereticum et pias aures offendit (Ros. I. Ens § 10); sed de hoc eius dicto mundicum est hic curandum (Ibid. Forma § 1); istud dicere est is tantum piarum aurium offensivum, ut impugnari non debeat (Ibid. Voluntas § 24).

lóját a skolasztika terminológiájával vérteti föl s a skolasztikus módszer rendjében sorakoztatja föl. S teszi ezt nemcsak skolasztikai lexikonában, a Rosariumban, hanem beszédeiben is. A quaestio, ratio quaestionis, obiectio-k, a corpus és az ellenvetések megoldása mindkettőben fegyelmezetten követi egymást. A keret, melyben Pelbárt szintézise bemutatkozik skolasztikus ugyan s mégis, ha jobban meghallgatjuk, a szíve, a lelke s a hanghordozása mégsem igazán skolasztikus. De Wulf szerint a XIII. század a személyiség százada, a XIV. és a XV. pedig a személytelen gondolkodásé.¹³⁾ Ott egyének, egy Halénsis, egy Albert, Bonaventura, Tamás, Scotus állít szintézist s a maga egyéniségének erejével képviseli és az tartja fönn; a következő századokban már csak iskolák vannak s az egyén csak, mint egy-egy iskola képviselője lép a szellemi élet porondjára. De egyben megegyeznek. A skolasztikus forma merevsége nem engedi érvényesülni az egyéni vonásokat. Szent Tamás, vagy Duns Scotus szintézise az egyéniség vállain nyugszik ugyan s mégis, ha karakterológiai fogódzópontot keresünk benne, nehéz és tekervényes utakat kell megjárunk s inkább a kegyelet finom szimatjával kell kiéreznünk tiszteletreméltó alakja nemes vonásait.

Pelbártnál mind ez nem így van. Nála az *egyéniség* túlteszi magát a skolasztika illemszabályain s minduntalan elárulja magát. Igaz, ez nem sikerül neki teljesen. Sokkal jobban benne él a középkor hagyományaiban, semhogy tudatosan szembeszállhatna vele. De egyben korának is gyermeke s képtelen erőszakot venni az egyéniség viszketeg közlékenységén. Művei tele vannak egyéni kitérésekkel, stílusa sem a skolasztikusok latinsága, hanem abba is magyarságát viszi bele. Egyszerűen és természetesen ír, szereti a magyar nyelv világos és rövid szerkezetét s ebben annyira megy, hogy ha a kifejezés gyarlósága nem tükrözi vissza eléggé a mondanivaló minden árnyalatát, kész anyanyelvén kifejezni gondolatait. Be is vallja, hogy nem barátja a szörszálhasogatásoknak. Megemlíti ugyan őket, de nem hagyja megjegyzés nélkül s kétségbevonja igazvoltukat: Sed haec Deus scit, si vera sunt.¹⁴⁾

Még inkább tükrözi a humanizmus hatását bámulatos olvasottsága. Mintha új tudományos eszmény árama csapná meg, mely nem bízik a dialektika erejében s a szillogisztika kíméletlen meghajlást követelő következtetéseiben, hanem az *enciklopédikus tudás* hatalmával akarna hatni. Több mint 300 írot idéz műveiben s úgyszólván nincs gondolata, melyet tekintélyre való hivatkozás nélkül közölne. S mind ennek ellenére meg kell állapítani, hogy Pelbárt egyáltalában nincs az *eredetiség* híjával. A legügyesebb plagizátor képességeit is meghaladja az, amit Pelbárt nyújt. Itt nagy befogadó- és élénk reprodukálóképességű memóriával állunk szemben. Nagy em-

¹³⁾ *Historie de la Philosophie Médiévale*, Louvain, 1924 II. 155.

¹⁴⁾ Pom. de Santis, Pars Hiemalis, S. LXXXIX. F. — Cfr Ibid. S. LXXXV. H: magis tamen desiderandum est, quam credendum. Ibid. S. LXXXIX. K: licet haec sint dicta rationabiliter, non tamen temerarie astruenda, sed pie credenda. Deo committenda. — Ros. II. Avis § 14: Ego tamen dukito hoc esse verum.

lékező tehetséggel megáldott elme eredetiségének minden veszedelme nélkül megengedheti magának azt a kedvtelést, hogy ily olvasottsággal lepje meg olvasóit. Pelbárt is csak így tett!¹⁵⁾

III.

A Pelbárt-kutatás napjainkig főképp az irodalomtörténeti területre szorítkozott. Pelbártban főképp irodalmi alakot láttak s szerettek a magyar irodalom Pelbárt-koráról beszélni; háttérbe szorult azonban a teológus Pelbárt. Pedig *Pelbárt elsősorban teológus!* Nem abban az értelemben, mintha új teológiai rendszert alkotott volna s a teológiai kérdéseket új, eddig hallatlan szintézisben foglalta volna egybe. Ha teológusnak lenni csak ennyit jelent, akkor Pelbárt nem az. De ha teológusnak lenni annyi, mint a nagyok szellemi hagyatékát felfrissíteni, újra átélmélni s korszerű alkalmazásával kiegészíteni, akkor Pelbárt igazán teológus. Számos jelét adja annak, hogy nála az isteni élet misztériumának látnokával van dolgunk, ki magafeledten tapad a természetfeletti valóságokra, de ugyanakkor nyílt szemmel nézi kora és nemzete életét s rendíthetetlen elvhűséggel képviseli az igazságot, kérlelhetetlen szigorral ostromozza a bűnt s mindazt, ami az Isten gondolatai ellen van.

Teológiáját a *Rosarium*-ban dolgozta föl tételesen. Lombardi Péter szentenciáskönyve nyomán ő is négy könyvre tervezte művét, azonban a halál meggátolta tervének keresztülvitelében s még a harmadik kötetet sem tudta befejezni.¹⁶⁾ Így tehát a *Rosarium*ban ném birt teljeset nyújtani. Az első kötetben a Szentháromság életét, a másodikban a teremtményeket, a kegyelmet, az angyalokat, a világot s az embert, a harmadikban pedig a megtestesülés és a megváltás titkát tárgyalja. A negyedikben a szentségekről tárgyalt volna. Azonban a szentbeszédekből némileg kiegészíthetjük ezt a hiányt. A keresztségről a *Vízkereszt* nyolcadába eső vasárnap beszél. Tétélei: a keresztség alapítása, formája, kiszolgáltatója és hatásai.¹⁷⁾ A bérmálásról és általában a szent kenetekről a nagycsütörtöki második beszédben van szó¹⁸⁾. A bűnbánatról teljes és kimerítő fejtegetést ad a *Sermones Quadragesimales* első részében. Az Oltáriszentségről számtalan helyen tárgyal. Így a nagycsütörtökön az alapításról és a szentáldozásról¹⁹⁾, az úrnap beszédekben Krisztus szentségi jelenlétéről, a szentáldozásról, az Oltáriszentség anyagáról, formájáról, hatásairól s az átlényegülésről²⁰⁾. Az egyházi rendről Szent Péter székfoglalója²¹⁾ és Szent Péter és Pál ünnepén²²⁾ s egy újmisési beszé-

¹⁵⁾ Pelbárt jellemzéséhez v. h.: Brisits: *Temesvári Pelbárt*, Bp. 1930. I. Irodalmi ritkaságok 6. sz. 9 sk. old.

¹⁶⁾ V. H.: Horváth Richárd: *Laskai Ozsvát*, Bp. 1932 45. —

¹⁷⁾ *Pom. De Temp. P. Hiem.*, XXIII. —

¹⁸⁾ *De Sanct. P. Hiem.*, LXIII. —

¹⁹⁾ *De Sanctis. P. Hiem.*, LXII—XLV. —

²⁰⁾ *Ibid. P. Aest.*, V—VIII. —

²¹⁾ *Ibid. P. Hiem.*, LV. —

²²⁾ *Ibid. XCVII.* —

dében²³⁾ ír. A házasságról pedig a Vízkereszt nyolcadába eső vasárnap mond több beszédet²⁴⁾. A törvényről és a tízparancsolatról a Sermones Quadragesimales második és harmadik részében találunk részletes tárgyalást. Ezek a beszédrészletek nagyjából pótolják a negyedik könyvet s adnak annyit, hogy Pelbárt teológiáját a maga egészében láthassuk.

Ami e teológia jellemzését illeti, teljesen Duns Scotus talaján áll. A bonaventurái elemek felhasználása soha sincs asketizmus rovására, hanem harmonikusan szövődik bele a skotista rendszer szövetébe. Pelbárt kitűnően ismeri Bonaventúrát s ahol csak teheti, szót ad neki. Különösen a szentbeszédekben, ahol az egyes kérdéseket bővebben tárgyalja, könnyebben teret enged a bonaventurái unctio-nak, mint a szigorúan dialektikus Rosarium-ban. Épp ezért a teológia mentis et cordis eszménye is jobban sikerül a beszédekben, mint a Rosarium-ban, mely a Pomerium tárgyalásának terjedelméhez és gyakorlatiasságához képest csak összefoglaló teológiai kézikönyv.

Előadását komoly tárgyilagosság és udvarias tapintat jellemzi. Távol áll a modortalan iskolás vitáktól. Skotista létere is nagy előszeretettel idézi Szent Tamást, Aegidius Romanus-t s a tomista teológusokat; egész fejezeteket vesz át tőlük. S ha oly kérdéshez ér, melynél elválik útjuk, mindig a legudvariasabban tér el: Sed salva semper sanctitate et reverentia tanti doctoris (sc. Thomae), ista opinio et modus dicendi improbatur a Scotistis²⁵⁾.

Külön méltatást érdemel az, hogy Pelbárt a skotista eszméket beszédei révén a hívek közé is elhintette s így őt is Duns Scotus eszméinek népszerűsítői közé kell számítanunk. S ha tekintetbe vesszük azt a nagy hatást, melyet műveivel elért, méltán sorolhatjuk Szienai Szent Bernardin, Kapisztránói Szent János és Marchiai Szent Jakab mellé, kik előszóval tették azt, amit Pelbárt inkább csak írásban. A fölös részletezés elkerülése végett csak két ferences tant említünk meg. Az egyik a föltétlen megtestesülés tana, mely szerint nem a bűn a megtestesülés művének indítéka, hanem az Ige akkor is testet öltött volna, ha nincs bűn a földön. Ebben a fölfogásban Krisztus istenemberi egyénisége központi jelentőséget kap s a szintézis célja és záróköve lesz. A természetfeletti és a természetes rend minden adománya azért van, hogy ez Krisztus lehessen; aki embersége révén egyedileg más, mint az Isten s a személyes egység révén mégis végtelen fokban képes szeretni Istent. Ennek a tannak természetes velejárója, hogy a lehetőségig kiemeli Krisztus anyjának a méltóságát is s azt hirdeti, hogy az Istenanya fogantatásának első pillanatától kezdve ment volt az eredeti büntől. Ez a két tan a skotista teológia legszebb ékessége. Nem csoda tehát, ha Pelbárt is oly sok-

²³⁾ Ibid. P. Aest., XIX. —

²⁴⁾ De Temp. P. Hiem., XXV—XXVII. —

²⁵⁾ Ros. I. Peter § 7. — Cfr. I. Praescientia § 8. Voluntas § 12, II. Gratia § 9, 15 etc.

szor megemlíti²⁶⁾. Nem szólva arról, hogy az egész Stellarium a megtestesülés titkának és a Szent Szűz istenanyai méltóságának nagyarányú dicsérete.

Külön vizsgálat alá kell venni Pelbárt tanítását az isteni *előrendeléstől*. Horváth Cirill u. i. azt az állítást dobta Pelbárt-irodalomunkba, hogy Temesvári a Molina-féle tant vallja. Alapul a Pomerium egyik beszédét veszi²⁷⁾, melynek tárgyunkhoz vágó része a következő: „Ám talán azt vethetnétek ellenem, hogy ha Krisztus mindenkit szeret, akinek üdvösségét óhajtja, akkor mindenkit szeret, mivelhogy ő mindenkinek üdvösségét óhajtja. (I. Tim. 2.) Aztán az angyalok sem csupán a választottaknak szolgálnak, sőt a gonoszoknak és hitetleneknek is vannak őrző angyalaik, mint Jeromos mondja, és ezek mindnyájokat az örök üdvösségre akarják vezérelni. Tehát az Úr mindenkit megajándékoz szeretetével. De megfelel erre Szent Eonaventúra (sup. III. di. 31. qu. c. Iram.) mondván, hogy két rendbéli az Isten akarata. Az egyik megelőzi cselekedeteinket, a másik azok szerint igazodik. Az első egyedül tőle függ, az utóbbi a mi tetteink szerint megyen. Így, úgymond, Krisztus szeretete is más és más lehet. Azzal a szeretetével, mely megelőzi cselekedeteinket, mindenkit szeret, mivelhogy mindenkit idvezíteni óhajtana, amennyire csak őrajta áll a dolog. De azzal a szeretettel, mely a mi cselekedeteink szerint igazodik, nem szeret mindenkit és nem is óhajt mindenkit idvezíteni. Mivelhogy erre *a mi érdemeinkre volna szükség. És ekként a hiba mibennünk vagon*“.

Horváth idézetének ez csak kis része, mely összefoglalva tükrözi mindazt, amit Pelbárt az egész idézetben a kérdéses tárgyról mond. „Íme Pelbártnál a Molina-féle tan, — mondja Horváth — melyet sok harc után a katolikus egyházban a hittudósok nagy többsége, ügylátszik, magáévá tett, teljes világosságában“.²⁸⁾

Tévedés azonban ebből a helyből az előrendelés spekulatív megoldására is következtetéseket vonni. Ez az idézet szentbeszédből való, a szószéken pedig mindenki molinista. A szónok buzdít és tetteire indít s így természetes, hogy a teremtmény szerepét fogja nyomatézkozni. A Rosarium-ban, ahol Pelbárt e kérdést témaszerűen tárgyalja, nem a molinista felfogást képviseli. Ellenkezőleg a Bannez-féle fölfogás alapvető mozzanatai nála már mind megvannak.

Pelbárt tanítását a következőkben foglalhatjuk össze:

Isten az ő szemében is minden teremtett tevékenységnek első oka. Nevezetesen, minden tettet az isteni akarat indít meg, hatósabban és közvetlenebbül, mint a másodrendű okok, hisz ezeket is Isten lendíti cselekvésre²⁹⁾. A föltételes jövő tettek tudásának közvetítő

²⁶⁾ De Temp. Hiem. S. XIV N; S. XLVII A; De Sanctis Hiem. S. X. D; Ros. III. Incarnatio; Stellarium lib. VIII. p. I. art. I. — Ibid. lib. III. p. II. art. III. § 1. — A Szeplőtelen Fogantatást a Stellarium IV. könyvében fejtegeti; Expositio in Psalmos fol. XII.

²⁷⁾ De Sanctis Aest. x S. XXXVIII. B—D.

²⁸⁾ Horváth Cirill: Pomerius, Bp. 1894, 49. lap.

²⁹⁾ Ros. I. Voluntas.

közege is az isteni akarat végzése³⁰⁾. A természetfeletti rendben is minden üdvös cselekedet a kegyelemből fakad³¹⁾. Pelbártnak az előrendelésről szóló tanítása ezeknek az elveknek következetes érvényesítése.

Felteszi a kérdést: az érdemek előrelátása és a szabadakarat helyes használatának előretudása-e az előrendelés oka? Az biztos, hogy nem lehet az előrendelő tevékenység oka. Istenben u. i. az előrendelő tevékenység azonos az isteni akarral s így nem lehet más oka, csak az isteni akarat. Feltehetjük azonban a kérdést így is: azért ad-e Isten valakinek kegyelmet és dicsőséget, mert előre látja annak jövő érdemeit?

Erre a kérdésre két feleletet ismer Pelbárt.

Az egyik *Genti Henriké*. Szerinte Isten egyedül azért hív valakit a hitre, a bűnbánatra s ad kegyelmet és dicsőséget, mert előre látja az érdemeket. Azért választotta Jákobot és vetette el Ézsaut, mert előre tudta, hogy Jákob felhasználja a kegyelmeket, Ézsau pedig nem. Ennek a nézetnek azonban ellene van a szentírás: *megmentett s szent hívással meghívott minket, nem a mi cselekedeteink alapján, hanem az ő saját elhatározása és azon kegyelme folytán, amely örök idők előtt adatott nekünk Krisztus Jézusban* (I Tim. 1, 9). Ellene van *Szent Ágoston* is: nem azért választott, mert a jövőben ilyeneknek ismert (de praed. sanct.). Végül az ész is kifogást emel: az Isten u. i. előbb akarja a célt, mint a hozzá vezető eszközöket; előbb a dicsőséget, mint az érdemeket.

A másik vélemény *Duns Scotusé* és a skotistáké (Pelbárt ezeket nevezi meg): a dicsőségre való rendelésben az érdemek egyáltalában nem jönnek tekintetbe, az elvetésnél azonban az érdemtelenség ad valamelyes alapot az eltaszításra. A dicsőségre való rendelés az érdemtől független. Az Istenen áll, hogy valakivel jót tegyen. Ahogy ingyen adta a létet, éppúgy tehet róla, hogy az az élet jó és a dicsőségre érdemes legyen. Ha nem így lenne, előállna az a fonák helyzet, hogy a teremtmény korlátozná az előrendelő tevékenységet, a dicsőség pedig elvesztené ingyenességét s Isten az igazság alapján köteles lenne az érdemeket örök boldogsággal jutalmazni³²⁾. — Nem így áll azonban a dolog az elkárhozottaknál. Igaz, okról itt sincs szó, bizonyos *alaprak* azonban kell lenni. Isten u. i. inkább hajlik az irgalmazásra, mint a büntetésre. A szentírás szerint a bűnöket a harmadik és negyedik nemzedékig bünteti, irgalmát ellenben ezer és ezer nemzedékkel érezteti (Exod. 20, 6). Aztán kegyetlen és igazságtalan is lenne az a bíró, aki minden alap nélkül kárhoztatna valakit. Már pedig a dicsőségtől való megfosztás a kárhozatra vezet. Végül csak bünt követ bűnhődés. Ha Isten más-ként tenne, ha nem is lenne igazságtalan, mindenesetre nagy homályt vonna a maga igazságosságára³³⁾.

³⁰⁾ Ros. I. Praescientia § 3, 20. —

³¹⁾ Ros. Gratia § 32, 33. —

³²⁾ Ros. I. Praedestinatio § 19.

³³⁾ Ibid. § 20.

Az isteni elhatározások is más sorrendben követik egymást a dicsőségre való rendelésnél és másképp az elvetésnél. Az előrerendelésnél Isten előbb akarja a célt és csak azután a célravezető eszközöket. Ennek alapján az első mozzanatban látja Pétert, a maga természeti állapotában, a másodikban a dicsőségre rendeli, a harmadikban megadja neki a kellő kegyelmeket³⁴⁾. Az elvetésnél először csak Júdást látja, a maga természeti képességeivel, másodsor végigtartó megátalkodottságát s harmadszor veti az örök büntetésre³⁵⁾.

Ez Pelbárt igazi tanítása az előrerendelésről. Genti Henrik molonistaizű tanainak ellenzésével eléggé mutatja, hogy mennyire ellene van a teremtmény függetlensége nyomatékozásának ebben a fontos és minden tekintetben Istentől függő kérdésben.

* * *

Ebben a pár sorban mutattam be röviden Temesvári Pelbárt szintézisét. Pelbárt nem mondott újat, csak a régi hagyományokat gyűjtötte egybe és állította a pogány humanizmus elé. Nekünk magyaroknak azonban több ez a szintézis! Pelbárt alkotása a magyar teológia első bemutatkozása Európában. A magyar teológia génusza benne lángol föl először európai arányokban s lesz világító fáklyája korának. Nem is véletlen, hogy magyar volt. Ősi magyar hivatás a nyugati keresztény kultúra védelme, Az események szerencsés összetalálkozása, hogy amikor a törökverő Hunyadiak karddal állnak bástyát a keresztény Nyugat keleti határán, akkor veszi fel a harcot Pelbárt a kereszténységet mértelyező szellemi pogánysággal szemben. De nemcsak külföldön tette meg hatását, hanem hazánkban is figyelemreméltó eredményt ért el. Az a tény, hogy kódexirodalmunk egy harmada Pelbárt hagyatékának feldolgozása, tanu rá, hogy művei élénk teológiai életet indítottak meg a hazai kolostorokban. Igaz, a magyar történet mostoha körülményei elfojtották ezt a virágbanyló fejlődést s — kisebb kezdeményezéseket leszámítva — a közel múltig alig tengődött. Ma újabb virágzásnak nézünk elébe s gazdag teológiai jövőről álmodozunk. *De ha majd ott tartunk, hogy a magyar teológia atyát keres, akkor Pelbártra találjon. Ő fog igazán megtanítani arra, mit jelent magyar teológusnak lenni!*

Fr. Ince.

---

³⁴⁾ Ibid. § 6. —

³⁵⁾ Ibid. § 20. —

T - Á - R - C - A

Az osztály első missziónáriusa.

Nyereg Imre azon vidám fiúk közé tartozott, akiknek jókedvűtől állandóan visszhangzott a családi fészek. Itt-ott persze ő sem kerülhette ki mamája csittító „dózisait“, melyeket a legtöbbször nyakleves alakjában folyósított. De a hatás, — ha egyáltalában lehet róla szó — csak pillanatokig tartott. Máskor viszont, mikor az ilyen óvintézkedés kedvezőtlen hangulatban érte, éktelen, tettezett jajgatással igyekezett mihamarább túlesni a dolog érzékeny részén. S mihelyt lőtávolságon túl volt, vigasztalgatta magát:

— Nem is fájt — majd kissé csendesebben ugyan, de csak folytatta hangoskodásait.

Most azonban csendben van. Szinte szokatlan. Képeslapot nézeget szorgalmasan. Vallásunk frontharcosait szemlélgeti, kik nem sajnálva a meleg otthont, a meghitt baráti kört, hazát, mindent elhagytak s a pogányok lelkiüdvén fáradoznak. Mondom, teljesen csendben, feszült figyelemmel, égő arccal ül a missziós folyóirat előtt s különösen egy képet figyel nagyon. Nyereg mamának is feltűnik a csend.

— Mit gondolkozol ennyit, te Imre? — szólította meg a fiút.

Imre mintha édes, mély álomból ocsudott volna föl, felcsodálkozik s csintalanul anyjára mosolyog:

— A zsebfúrás titkát szeretném feltalálni mama . . . — s furcsa kijelentésére nagy ajtócsapással tette le a pontot.

Nyereg mama fejét csóválja. Imre alighogy hazajön missziós képeket nézeget. . . Aztán meg felkerekedik, már csapódik is az ajtó s Imre estig nincs sehol. Este meg nagy lelkendezve számolgat le kisebb nagyobb összeget. Nem egyszer kérdezte aggódva anyja:

— Fiam, honnan szerezted ezt? — de a felelet mindig ugyanaz volt:

— Legyen egy kis türelemmel mama és hamarosan megtud mindent.

Nyeregné most már komolyan aggódik fia viselkedésén. Eddig is csak azért tűrte a dolgot, mert fia őszinteségében bizott. Másrészt meg azzal vigasztalja Imre, hogy hamarosan úgyis elmond mindent. Talán Ella, Imre beavatott nővérkéje, többet mond.

— Ellus, mond csak, miben sántikál mostanában Imre? Nem tetszik nekem a viselkedése. De hiába, Ella is éppoly csintalanul mosolyog, de nem árul el semmit.

— Tudom, miben szorgoskodik, felelte Ella, de anyukám nem szólhatok. Megígértem, hogy megőrzöm a titkát.

— De kell tudnom; — sürgeti a mama — még a végén valami rossz fát tesz a tűzre. Tudod, milyen hirtelen!

— Tapasztaltam, de efölött nyugodt lehet mama. Imre a leg-

jobb, a legnemesebb célért küzd mostanában. Remélem, ő lesz a győ . . . . — hirtelen szájához teszi kezét — jaj, majd elárultam szegényt. Legyen csak nyugodt mama, ma este mindent megtud.

Ez hatott. Nyeregne hagyta a dolgot s várta az estét.

Imre ezalatt szorgalmasan kilincsel. A kis képeslap tényleg nagy segítségére volt. Minden nagyobb zökkenő nélkül sikerült lyukat fúrnia az emberek zsebében. Nem mindenütt egyformán, az igaz, valamit azonban mindig kapott. Most épp nagybácsija körül sűrög.

— Nézzen ide Feri bácsi — magyarázgat Imre — ezek magyar franciskánusok. Már évek óta dolgoznak, hirdetik az igaz hitet. De mire képes az ember manapság pénz nélkül?

Feri bácsi mosolyog. Látja már a dolog végét, de nem szól.

— Tudom, hogy Feri bácsi sem éppen dollár- király, de a jó Istennek a kevésből is jut egy-két fillér, úgy-e, Feri bátya. . . Nézze, Feri bácsi, — tüzel tovább a kis misszionárius s előránt egy kis lapot — ezen a kartonon száz pohárka van. Mindenik tele van vízzel. Aki egy fillért ad, egy pohárkát szűrhat át. Ez azt jelenti, hogy egy pohár vizet adott a szegénynek és mint Krisztus Urunk mondta, meglesz a jutalma. Úgy-e nagyon szép gondolat? Mennyit parancsol Feri bácsi?

Imre huncutul nézett a nagybácsira. A tű is készen van, csak a biztatást várja, hogy egy-két pohárkát a szegényeknek juttasson. Feri bácsinak is tetszett a dolog és egy pengőt ad Imrének. Van is a tűnek dolga, egymásután ürülnek a pohárkák. Feri bácsi megcírogatja Imre fejét.

— Kettő egy ellen, ebből a gyerekből pap lesz.

— Isten fizesse meg, Feri bácsi — s boldogan köszön el Imre.

— Kezét csókolom nagymama — kezdi előlről.

— Szervusz Imrus, mit hoztál?

— Kínai gyerekeket, keresztmama.

— Talán bizony kilyukadt Kína és éppen a te öledbe pottyantak . . . ?

Igen, keresztmama. . . Vagy hát nem éppen. . . Hát az már mindegy hogyan, de a fő, hogy itt vannak. Öt pengő darabja. Vegyen egyet, keresztmama. Egy kislányt vegyen. Vilma legyen a neve, mint a keresztmamáé . . .

— No, talán komolyan beszélsz, te lurkó?!

— Komolyan . . . ? Hát persze, hogy komolyan, Vilma néni. Nézze csak, itt vannak a pogányok ezen a kis képen. A rossz kínai anyák kidobták őket, mint a kiskutyákat. A jobbak pedig eladták őket a misszionáriusoknak. Csakhogy a misszió nagyon szegény. Milyen szépen beszélt nekünk a tisztelendő úr. S amikor látta, hogy mi is segíteni akarunk, kioktatott bennünket. Sőt, hogy jobban sarkalja buzgóságunkat, versenyt hirdetett: aki egy hónap alatt a legtöbbet gyűjt a missziókra, az lesz a győztes. Vegyen egy kínai kisbabát, keresztmama!

— Derék fiú vagy te, Imre — szólt meghatottan Vilma néni, —

ilyen derekasan dolgozol a szép célért. Veszek, hogyne vennék. Nem is egyet, hanem kettőt. A keresztpapának is legyen egy kínai gyereke.

Imre kissé fáradtan ugyan, de nagy örömmel ért haza. Épp utána érdeklődött az apja, amikor a szobába lépett.

— Itt vagyok papa, most érkeztem meg a külföldi missziókról. Friss rakomány kínai gyerekekkel rendelkezem. Nagy választék! Csak öt pengő darabja. Gyorsan, uraim, míg a készlet tart. Csak öt pengő!

Mindenki nevet a mókán, de Imre csak folytatja:

— Papa, melyiket parancsolja? Nézze, milyen pufókarcú valamennyi. Ezt, vagy inkább amazt? Csak öt pengő . . .! Kitűnő befektetés, uram. Öt pengőért egy lelket szállít a mennyországba. Pompásan kamatozik: Isten örökre megjutalmazza. És mindez öt pengőért . . .!

A papa azonban nem nagyon válogat.

— Mire neked az öt pengő, Imre? Ha szükséged van rá, megkapod nem kell azért ilyen felhajtást csinálnod . . .

Imre töviről-hegyire elmond mindent. Végre azt is, hogy már huszonhárom pengő ötven fillére van és hát szeretné, ha kerek summává nőne. Nem is csalódott jó szüleiben.

* * *

Másnap teljes harmincöt pengővel lépett az osztályba. Biztosan én győzök — gondolja reménykedve. S gondolatban már lapozgatta a szép missziós könyvet, melyet a páter kilátásba helyezett. Társai izgatottan sugdostak körülötte. Ő azonban nem árulta el, hogy mennyi pénze van.

Végre belépett a mosolygósarcú páter.

— Nos, fiúk, tudjátok úgy-e, hogy ma van missziós versenyünk utolsó napja.

— Tudjuk, tudjuk . . . kiáltották boldogan.

— Látom az arcotokról, hogy nagyon várjátok a döntést. Majd padsor szerint egyenkint gyertek ki. Bodó Béla, te kezd!

Imre az utolsó padsorban ült. Türelmetlenül fészkelődött a helyén. Mellette egy kopottruhájú fiúcska szerénykedett. Gál Berci volt. Imre bizalmasan hajolt hozzá:

— Bercikém, mennyit gyűjtöttél?

— Tudod, Imre, — restelkedik Berci, — beteg édesanyámnak szüksége van rám s én nem igen mehettem el hazulról. Így bizony, csak egy pengőt tudtam hozni, s ezt is az én filléreimből rakosgattam össze.

Imre elgondolkodott . . . Szégyenkezve gondolta el, hogy Berci mennyit dolgozik otthon, még játszani sincs ideje, most meg saját filléreit hozza el a jó Istennek.

— Lóránt Andor — hangzik a hitoktató baritonja. Derék fiú vagy te is fiam, a jó Isten fizesse meg a buzgólkodásodat.

Általában tíz-tizenöt pengőt számol le mindenki. Ennél kevesebbet még senki.

Pethő Lajos — hangzik ismét.

Ez Imre egyedüli riválisa. A fiú kissé peckesen megy ki. Lát-szik is rajta, hogy biztosra veszi győzelmét. Huszonöt pengő hatvanat számol le a páter előtt. Diadalmas mosollyal néz Imre felé. Imre azonban rá sem hederít. Alig vannak még hátra néhányan. Imrében az áldozatos felebaráti szeretet és a hiú önszeretet küzd egymással. A tusa szörnyű. Nincs már sok ideje, gyorsan kell döntenie. Bercire néz, hogy drukkol szegény. Segíteni szeretne rajta, de akkor mi lesz a nyereménnyel? Szinte verejtékeznek a küzdelemben. Maga előtt látja a páter, amint magasztaló szavak kíséretében átnyújtja a szép képeskönyvet . . . Hogy csodálják és éljenzik majd társai . . . s ő győztesen jön majd a helyére. Ide a piruló Berci mellé . . .

— Nem, ezt mégsem bírnám ki — gondolja.

— Mutasd a bukszádat, Berci. Megnézem, milyen pengőt hoztál. Siess, mindjárt rajtad a sor.

Egy pillanat volt az egész s Bercinél volt ismét a buksza.

— Gál Bertalan — szól a páter.

Berci röstelkedve áll föl. A páter gyakorlott szeme rögtön észreveszi a fiú zavarát.

— Úgy-e Bertalan, neked nagybeteg édesanyádnak kellett segitened? Úgy-e nem értél rá gyűjteni . . . ?

— Igen Atyám, — szól megkönnyebülten — de azért egy-két fillért én is hoztam . . . s átnyújtotta a pénztárcáját.

— Hisz ez tizenegy pengő! . . . szól meglepődve a páter — és te ezt néhány fillérnek mondd? A jó Isten áldja meg a jó szívedet, fiam!

Bertalan meg volt lepve, hálás tekintetet vetett Imrére s boldogan ment vissza a helyére.

Imre nem nyerte meg a szép könyvet. Boldogsága mégis a legnagyobb volt. Hogyne, hisz önlegyőzése által épp ő lett igazán az osztály első missziónáriusa.

Fr. Tarzicius.

Májusban.

Minden dalol, minden ragyog,
Himnusz, illat árad,
Fénytengerben fürödnek a
Harmatos fűszálak . . .

A berekben tavaszt-dalol
Minden kis madárka,
Tavaszt-mosolyg erdők, rétek
Illatos virága . . .

Napsugárban, fénytavaszban
Felujjong a lelkem,

A mindenség szent dalában
Nagy titokra leltem . . .

Virágkelyhek, madárajkak,
Napsugaras szent tavasznak
Nagy-titkos zenéje:
Örök dalok, örök fények,
Örök május,
Fehér május,
Örök-tavasz-ébredésnek
Biztató reménye . . .

Fr. Béla.

Emlékezés.

Griesbacher Péter †

(1864—1933)

A modern pszichológia megállapítása szerint a művész a hatások felfogására érzékenyebb a többi emberekénél s alkotásaiban legnagyobb segítsége a rendes mértéket meghaladó képzelet. Ezek az előnyös természeti dispoziciók eredményezik a művész és a nem-művész közt támadó számtalan nézeteltérést. Mert ahol elvi ellentétek vannak, ott rendszerint különböző előnyökben részesült egyéniségek állnak egymással szemben. Erre mind a tudomány, mind a művészet története bő példával szolgálhat. S mégis ki marad a győztes? Soha sem az, aki — mert nem érti a másikat előnyös tulajdonai miatt — ideig-óráig nagy hanggal, avagy a környezet megnyerésével elnyomja a másikat, hanem, aki az igazság talaján áll. Vegyük csak az egy Beethoven-t, kit az egész világ osztatlanul a zene királyának ismer el, kinek túlvilági zsongással telt lelke minden tollvonásában oly élénken visszatükröződik. Őt is ideig-óráig elnyomták, hírnevét elhomályosították s ő mégis mit mondott: „ . . . ha igaz valami, akkor minden támadás ellenére is lesz belőle valami. Ha pedig semmit sem ér, akárki is támogatja, magától összeomlik (Cserna: Beethoven-breviárium.). Így gondolkodott Beethoven 100 évvel ezelőtt. De ugyanezt látjuk a közelmúltban is. Tekintsük csak azt a szomorú állapotot, melyben a múlt század egyházi zenéje volt. Kiveszett a templomi kórusokból az áhítatos Palestrina-zene s helyébe lépett az operaszerű theátrális zene. Mindenki reform után áhitozott. A reform keresztülvitelére alakult meg 1868-ban Bambergben Witt Ferenc (1834—1888), bajor pap vezetésével az Általános Német Cecilia-egyesület. Munkájuknak meg is lett az eredménye. Egymásután szorultak háttérbe a világias darabok, úgyhogy pár év múlva a legtöbb templomi kórusban a reform uralkodott. De sajnos, a zsenge hajtás, kellő táperő híján a kezdők tetterős munkája után, az epigonok lapos útjára lépett. Eltévészttették a célt s nem használták a rávezető eszközöket. Műveik az összhangzattani

dolgozatok nivójára süllyedtek, — annyira egyszerűek akartak lenni. Elfeledték, hogy az egyszerűségben főséges elemnek kell lennie!

Ebben az erőtlen munkásságban lépett föl Griesbacher Péter, az ifjú pap-zeneszerző. Pár évi lelkipásztorokodás után lelkesen látott a reform helyes továbbfejlesztéséhez. Átlátta, hogy a nagy elődök eredményes munkája veszendőbe megy az avatatlan kezekben. Egymásután írta cikkeit, újra reformot sürgetett s maga sem volt rest, alkotni kezdett. Kezdetben hű maradt mesteréhez, Palestrinához; mindenben őt követte. Munkásságának elismeréseképp 1894-ben a regensburgi egyh. zeneiskola tanárává nevezték ki, majd a helybeli ferencesek karnagya is lett. Rövidesen meghódította kora vezetőit is. Mindenki látta, hogy magasbaívelő polifóniája, majd vokális homofóniája, briliáns alterációkkal átszótt harmonizálása őt avatja a kor időszerű mesterévé. Lelke azonban új vágyakkal és törekvésekkel van tele. Tovább ment. Nem maradt meg neopalestrinásnak, hanem közeledett Wagner Richárd (1813—1883) temperamentumos zenéjéhez. Szívvel-lelékkel követte új mesterét. Vezérgondolata: Wagner elveinek és zeneszerzési technikájának átültetése az egyházi zenébe. Ettől az időtől kezdve soha sem lépett ki Wagner atmoszférájából. Új elvekkel, új erővel látott a munkához. Az új stílusban szerzett munkák vívták ki számára a világnevet. Jutalmul 1911-ben kanonokká, majd a zeneiskolában a stílus- és ellenponttan tanárává nevezték ki, mit élete végéig megtartott. Fáradtságot nem ismerő munkás élet után halt meg 1933-ban, 69 éves korában.

Szereplésének egyház-zenetörténeti jelentősége igen nagy. Hogy az egyházi zene reformja nem akadt meg avatatlan kezekben, egyedül neki köszönhető. Ebből a szempontból hatása Witt Ferencével egyenlő. Griesbacher nem idegenkedett az újszerűségtől. Ő a régi alapokra épített új épületet, de az egyház izlése szerint. Ennek fényes

bizonyosága, hogy mennyire meg tudta tisztítani a wagneri elemeket blazirtságtól s mennyire az egyház ízlése szerint formálta. Karakterisztikus harmonizálása, drámai hatású kromatikája teljesen Wagneré. El lehet mondani, hogy Griesbacher temperamentumos muzsikája a nagy dramaturg ihletése. A wagneri elemek szerzik meg a Griesbacher-zene iránt is a rokonszenvet. Nem is kell mondani, hogy sokan ferde szemmel nézték ezt a reformot. Még egyháziak részéről is sokan kifogásolták a túlzott kromatikus harmonizálást, melyet a közelmúltban a gregorián éneknél is alkalmazni kezdett.

Ezek a kifogások azonban mit sem vonnak le halhatatlan érdemeiből. A számtalan cikkén és értekezésén kívül kb. 50 misét írt, a legutolsó években nagyszabású zenekari misékkel

lepte meg a katolikus zenét. (Missa Pacis, Missa „Virgo potens”, stb.) Legkedveltebb miséje a *Janua coeli* és a *Stella Maris*. Összmunkássága meghaladja a 250. opusszámot. 1906 óta az egyházzenei *Litterarischer Handwieser*-t, 1926 óta pedig a *Monatshefte für kath. Kirchenmusik*-ot szerkesztette. 1910-ben ellenponttan könyvet, 1912-ben 4 kötetes *Kirchenmusikalische Stilistik u. Formenlehrer* c. művét adta ki, 1919-ben Bruckner Te Deum-áról írt hosszabb tanulmányt, s még igen sok mélyreható elemzést tett közzé.

Legyen e pár sor a nagy Mester kegyeletes emléke! Róla áll: hogy az igazi mestert művei sírjába nem követik, hanem fönnmaradnak s örök halhatatlanságot adnak alkotójuknak.

Fr. Engelbert.

Életünköl.

Egyházirodalmi Iskolánk ez évi *III. rendes gyűlését* márc. 22-én tartottuk. Számai: 1. *A szentek követése*, értekezés, írta és fölolvasta fr. Ágoston; Max Huber S. J.: „Die Nachahmung der Heiligen” c. műve alapján fejtegette a szentek követésének helyes módját. Ismertette az idevonatkozó tévedéseket, majd az általános elveket, ezek alkalmazását a szentek áhítat- és erénygyakorlataira, végül a szenteknek az ő követésük szempontjából nagyobb jelentőségű áhítat- és erénygyakorlatait. — 2. *Szentbeszéd*, mondotta fr. Mátyás. A beszéd buzdító szöveg a fogadalom előtt álló kongreganistákhoz és kongreganista jelöltekhez. (A kongreganista kötelességei: a Szűzanya tisztelete, a tisztaság, alázatosság és szeretet által.) — 3. *Harsányi költészetének eszméi*, tanulmány, írta fr. Konstantin. Bírálat. —

Ápr. 5-én: *IV. rendes gyűlésünk*. 1. *Szentbeszéd*, mondotta fr. Vítal. A Szentháromság tanát fejtegette; a titok nem észellenes, de észfölötti. Szent Ágoston hasonlatai is csak megközelítőleg tudják elénk állítani az Isteniség belső életét. — 2. *Költészet és politika*, értekezés, írta és fölolvasta fr. Konstantin. Szerző először körvonalazta a költészet mibenlétét és művészetjellegét,

majd vázolta a politika tárgykörét, végül tárgyalta a kérdést: milyen viszonyban lehet a politika a költészettel, a költészet jogainak megsértése nélkül? — 3. *Sík Sándor: Enekszó a magasságból*, szavalta fr. Béla. 4. *Érdemes-e az örök boldogság szempontjából teológiával foglalkozni?* Értekezés, írta fr. Ince. Bírálat. —

Máj. 3-án: *V. rendes gyűlésünk*. 1. *Szentbeszéd*, mondotta fr. Albin; a kath. tan szerinti meleg Isten-közelséget állítja szembe Madách Ember Tragédiájának elvonatkoztatott Isten-fogalmával. Isten közel van hozzánk: a természetnek Ő adja az életet, a szellemi világban pedig a megszentelő kegyelem által a teljes Szentháromság közeledik a lélekhez. — 2. *Temesvári Pelhárt*, tanulmány, írta és fölolvasta fr. Ágnellusz. Szerző dolgozatában a T. P.-ra vonatkozó köv. kérdésekre törekszik feleletet adni: születési hely, a P.-név, szerzetbelépés és tanulmányok, tartózkodási helyek, tanári és irodalmi munkásság, P. és Laskai Ozsvát viszonya, P. és Mátyás. — 3. *Szeráfi nyomokon* (ünnepi ének Szent Bonaventura ünnepén). Írta fr. Béla. Bírálat. A költemény a szeráfi Doktor életét írja le, előbb történelmi távlatból, majd a Szent maga mondja el lelkének

belső életét a Tábor-hegy, a Cenákulum, a Kálvária s a mennybemenetel képeiben. — 4. Az osztály első misszió-náriusa, elbeszélés, írta fr. Tarzicius. Bírálat.

A szakosztályok beszámolója. A szentírástudományi szakosztályban ápr. 27-én fr. Vitál olvasta föl. A zsoldárokról c. dolgozatát; először festette a zsoldárok szépségét; majd ismertette felosztásukat s hangsúlyozta a zsoldárkönyvnek, mint elmélkedési könyvnek jelentőségét; a zsoldár tanít vádol, javít, nevel. Végül Szent Agoston ősi szép szavait idézte a zsoldározás áldásairól.

A gyakorlati tudományok szakosztályában ápr. 13-án fr. Agoston tartott fölolvast. A jószándék-ról. A jószándék meghatározása és a rokon fogalmaktól való megkülönböztetése után, ismertette annak fontosságát a Szentírás, Szentatyák és Szentek tanítása alapján, majd gyakorlásának helyes módját és ennek 4 jelét Lig. Szent Alfonz és Rodriguez nyomán; gyümölcsseit: Isten dicsősége, egyéni lelkiélet s felebarátaink szempontjából; végül buzdítást adott a jószándék gyakorlására, tekintettel annak gyümölcsseire a lelkiéletben és a társadalomban. — Ápr. 14-én *Munkásifjúságunk világszemléletének negatív befolyásoló tényezői* címen fr. Kázmér olvasott föl. E tényezők: a munkahely; a munkaadó és munkás megváltozott viszonya s a durva környezet; az utca mételyező hatása, rossz barátságok; a családi élet diszharmoniaja, az osztálykülön-

ség bántó kiéleződése s a rossz olvasmányok.

A történelmi szakosztály máj. 13-án tartott ülést. Fr. Dorotheusz, *A Szent-szék tevékenysége Magyarországnak a török uralom alól való felszabadítása érdekében* címen ismertette a pápáknak hazánk iránt tanúsított jóindulatát és nagylelkűségét, mellyel mind lelki, mind anyagi téren a szorongatott ország segítségére siettek. Leírja Bécs, majd Buda és néhány nevezetesebb vár felszabadítását, említi a török végleges kiűzését s méltatja a nagy pápa, XI. Ince és követe, Ruonvisi bécsi bíboros érdemeit az említett helyek felszabadításában. — Május 21-én a történelmi szakosztály kis Pelbárt-ünnepélyt rendezett a köv. műsorral:

1. *Temesvári Pelbárt és kora*, értekezés, írta és fölolvasta fr. Damaszcén. 2. „Pelbárt”, beszéd, mondja fr. Konstantin. 3. *Temesvári Pelbárt szintézise*, tanulmány írta és fölolvasta fr. Ince. — Majd Föt. Elnökatyánk méltatta röviden Pelbárt történelmi egyéniségét, aki igazságszeretettel és törhetetlen buzgalommal világító látként áll a közép- és újkor határmesgyéjén; egyéniségéből az Evangélium igazsága iránti lelkesedés és életváltásáért munkálkodó buzgalom kell, hogy sugározzék különösen a magyar ferences ifjúságra. — A kis ünnepélyt Beretvás „Szent Ferenc Himnuszá”-val zártuk be.

Fr. Béla
jegyző.

